

Сергій Демедюк

Дослідження Шацького городища на Волині у 2011 році

Research on the stronghold in Szack in Volhynia in 2011

This paper presents the results of archaeological rescue research carried out at the multicultural site in the district Volhynia (sacred spot Sad). It describes 27 features coming from the Middle Ages as well as the archaeological remains discovered there. The analysis of the artefacts differentiates particular chronological periods: 6th–7th cent., 10th cent., 11th – early 12th cent., 12th–13th cent. and 15th cent. Special attention was paid to the number of remains from the period of the stronghold occupation (seals, goods seals, a belt overlay, a carved bone item). Their identification was made in the context of analogies in recent literature.

KEY WORDS: Szack, Volhynia, Ukraine, city-paradise, the Slavs, Old Russian period, seals, Świętopełek Izaławowicz, prince signs, goods seals

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Археологічні дослідження на території багатшарового поселення і давньоруського городища проводились ДП «Волинські старожитності» з 2009 по 2011 рр. Загалом за три роки досліджено 39 об'єктів середньовічного періоду, 27 з яких – в 2011 році. Опис пам'ятки, історія її дослідження і загальна характеристика розкопу 4 2011 року див. статтю в даній книзі Бардецький А. Б. Дослідження поселення лужицької і поморської культур в смт. Шацьк (урочище Сад) на Волині.

Ці об'єкти віднесено до наступних горизонтів:

VI–VII ст. одна яма. (об'єкт 20);

X ст. дві заглиблені споруди (об'єкти 8 і 79) і одна стовбова ямка (об'єкт 32);

XI – поч. XII ст. дев'ять заглиблених споруд (об'єкти 4, 5, 17, 24, 31, 35, 40, 41, 52), одна господарська яма (об'єкт 45), одна стовбова ямка (об'єкт 54) і одна наземна споруда зі стовбовою конструкцією (об'єкт 6);

XII – п. н XIII ст. одна заглиблена споруда (об'єкт 16) і одна стовбова ямка (об'єкт 2);

XV ст. одна заглиблена споруда (об'єкт 1) і три стовбові ямки (об'єкти 13, 15, 37);

середньовічного періоду без точної атрибуції три стовбові ямки (об'єкти 22, 33, 43) і одна господарська яма (об'єкти 43, 46).

ОПИС ОБ'ЄКТІВ І МАТЕРІАЛІВ З РОЗКОПУ 4 (2011 РОКУ)

VI–VII ст.

Об'єкт 20 – яма круглої форми діаметром 1,2 м знаходилась в південній частині розкопу (рис. 1: 20). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,5 м від нульового репера. Яма мала похилі стінки в верхній частині і вертикальні – біля дна. В північній частині від середини висоти стінка мала підбій шириною 0,1 м. У ями було рівне дно, глибина якого становила -0,5 м від рівня виявлення (рис. 2: 1). Північно-західна частина ями частково перерізала ямку поморської культури (об'єкт 42). Заповнення гомогенне, складалось з сірого гумусованого супіску. В ньому виявлено фрагменти ліпних посудин VI–VII ст, в тому числі двох горщиків з нахиленими всередину і злегка відігну-

тими вертикально вінцями. Один з них мав заокруглені краї, сіру горбкувату поверхню і домішку жорстви з слюдаю і піску в глиняному тісті (рис. 2: 3). У другого краї вінець були горизонтально зрізані, а поверхня – сіра, зглажена (рис. 2: 2).

X ст.

Об'єкт 8 – споруда видовжено-овальної форми розмірами 4,4×2,4 м, орієнтована по лінії захід-схід, знаходилась біля південної стінки розкопу (рис. 1: 8). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому піщанистому суглинку жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера і виходила за межі південної стінки розкопу. Споруда малолінзоподібне дно, максимальна глибина якого становила -0,55 м від рівня виявлення (рис. 11). Дослі-

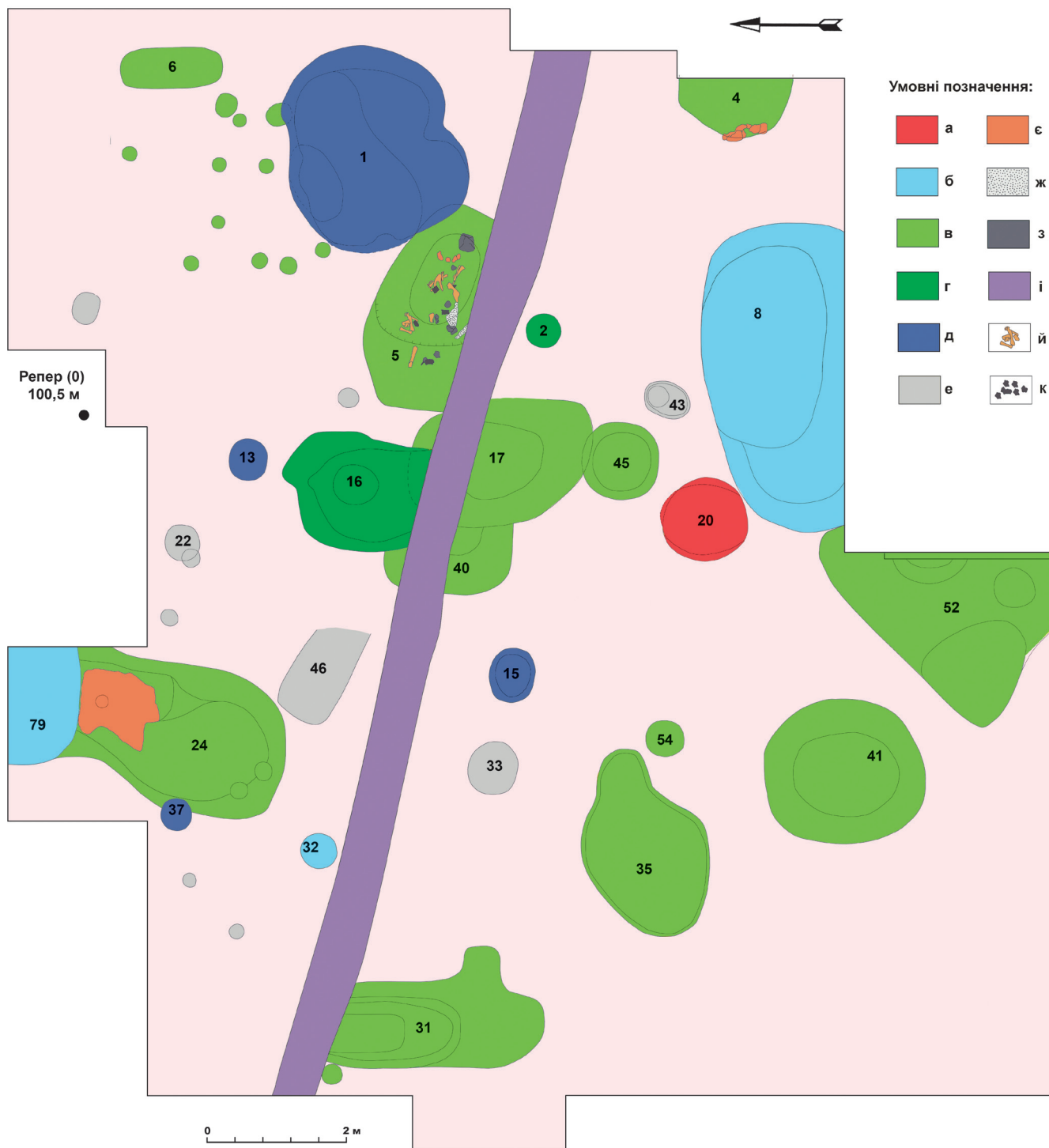

Рис. 1. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. Об'єкти періоду середньовіччя на загальному плані розкопу. Умовні позначення: а – площа об'єктів слов'янського часу; б – площа об'єктів X ст.; в – площа об'єктів XI – поч. XII ст.; г – площа об'єктів XII – п. п. XIII ст.; д – площа об'єктів XV ст.; е – площа об'єктів періоду середньовіччя (без точної атрибуції); є – фрагменти черні і випаленої обмазки цеглястого кольору; ж – риба́ча луска; з – ка́міння; і – сучасна водо́гінна транше́я; й – кістки тварин; к – кера́міка

Abb. 1. Szack, Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Allgemeiner Plan des Grabungsschnitts mit den mittelalterlichen Objekten. Bezeichnungen: а – frühslawische Objekte, б – Objekte aus dem 10. Jh., в – Objekte aus dem Anfang des 11., aus dem 12. Jh., г – Objekte aus dem Anfang der ersten Hälfte des 12.–13. Jh., д – Objekte aus dem 15. Jh., е – mittelalterliche Objekte (ohne genaue Chronologie), є – Brandfragmente und Fragmente des Hüttenlehms ж – Fischschuppen, з – Steine, и – gegenwärtige Wasserleitungsschacht, й – Holzelemente, к – Keramik

джена в межах розкопу. Заповнення споруди гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти гончарного посуду і порівняно з іншими об'єктами велику кількість кісток тварин (35 шт.) кераміка представлена виключно фрагментами горщиків, які за способом формування вінець належать до курганного типу і датуються Х ст. (рис. 12: 1, 2, 5–12). Один горщик, склеєний з великої кількості фрагментів, був орнаментований суцільним рифленням з широких прокреслених ліній (рис. 12: 1). Три стінки горщиків мали орнамент з групи прокреслених ліній, в одному випадку в поєднанні з густо нанесеними горизонтальними лініями (рис. 12: 3–5). В цих випадках лінії наносились одночасно єдиним рухом. Один горщик був орнаментований одиничною хвилястою лінією на плічках (рис. 12: 2). Поверхня горщиків мала різні відтінки сірого або коричневого чи цеглястий колір. В глиняному тісті, як правило, присутні домішки жорстви і піску. Три фрагменти вінець типових для ХІ ст. потрапили у верхні шари заповнення об'єкту випадково (рис. 12: 13–15).

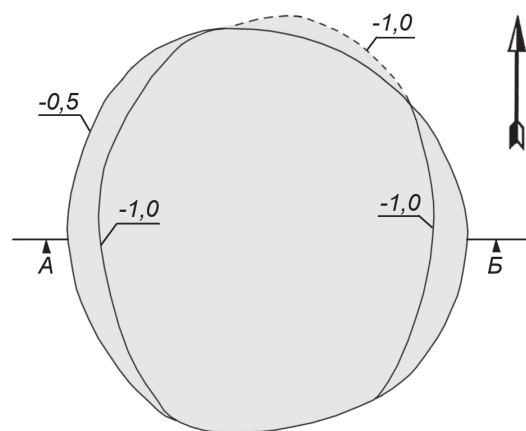
Об'єкт 79 – споруда овальної форми розмірами 1,07×1,05 м, знаходилась під північною стінкою розкопу (дорізка 3) (рис. 1: 79). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера злитно з плямою об'єкту 24 і виходила за межі північної і східної стінки дорізки. Споруда малалінзоподібне дно, максимальна глибина якого становила -0,6 м від рівня виявлення (рис. 17). Об'єкт досліджено в межах розкопу. Заповнення споруди гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску насиченого вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти гончарних посудин давньоруського часу, нижню щелепу тварини, дві кістки свині та кістяний циліндричний виріб невідомого призначення, який мав повністю заповнену поверхню (рис. 20: 17). Кераміка представлена горщиками курганного типу Х ст. (рис. 20: 1–5, 7, 9–15), та одним горщиком в вертикальним вінцем (рис. 20: 6). Орнаментовані вони горизонтальними прокресленими лініями на плічках, та хвилястими лініями (групами або одиничною) на шийці або плічках. Поверхня у них здебільшого коричнева, злам іноді тришаровий з темно-сірою, або чорною серцевиною. В глиняному тісті як присутні домішки піску і жорстви. На денці одного з горщиків частково збереглося клеймо у вигляді колеса (рис. 20: 16).

XI – поч. XII ст.

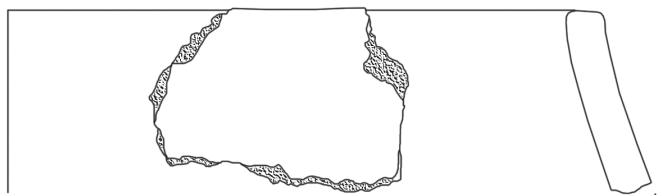
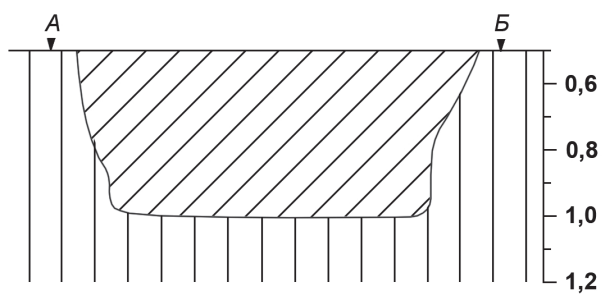
Об'єкт 4 – яма округлої форми розмірами 1,6×0,66 м, знаходилась біля східної стінки розкопу (рис. 1: 4). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому піщанистому суглинку жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера і виходила за межі східної стінки розкопу. Яма мала округлі стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,1 м від рівня виявлення (рис. 3: 1). Досліджена в межах розкопу. Над рівнем виявлення ями, біля західного її краю, залягало скупчення фрагментів черені і стінок печі (випалена глина цеглястого кольору із заглаженою рівною поверхнею). Заповнення гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з незначними вкра-

пленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти гончарних посудин давньоруського часу і хребець крупної тварини (ВРХ?). Кераміка представлена горщиками з сильно відігнутими назовні вінцями. Три з них мали заокруглений край і відтягнутий від нього угору маленький валик, відділений з середини жолобком (рис. 3: 2, 3, 8). Один з цих горщиків був орнаментований горизонтальними прокресленими лініями на плічках. Виготовлені вони були з дуже якісної глини і мали коричневу або темно-сіру поверхню та незначну домішку піску. З такого самого глиняного тіста був виготовлений фрагмент горщика з відтягнутим маленьким гладким валиком під зовнішнім краєм вінця і жолобком який відділяв край вінця з внутрішнього боку (рис. 3: 7). Оригінальним є вінець горщика із загостреним двома зрізами краєм, на верхньому з яких нанесено дві горизонтальні прокреслені лінії (рис. 3: 6). Знайдено також фрагменти тулуба горщика з різко виділеними плічками і шийкою орнаментованою горизонтальними прокресленими лініями (рис. 3: 4). На відміну від попередніх він мав домішку великої кількості піску в глиняному тісті. Описані вище фрагменти датуються ХІ – п. п. ХІІ ст. Виявлено було також одне вінець гончарного горщика ІХ ст. (рис. 3: 5) та вінця горщиків розвиненого курганного типу Х ст. (рис. 3: 9–11), які потрапили в заповнення ями з культурного шару.

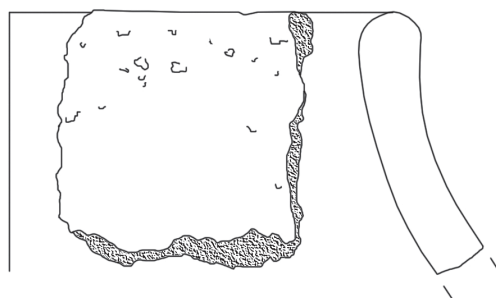
Об'єкт 5 – споруда видовжено-овальної форми розмірами 3,07×1,45 м, знаходилась в центральній частині розкопу (рис. 1: 5). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому піщанистому суглинку жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера злитно з плямою об'єкту 5. Споруда мала округліпохилі стінки і лінзоподібне дно, максимальна глибина якого становила -0,5 м від рівня виявлення (рис. 4: 4). Увесь південний край споруди був знищений сучасною траншеєю водогону, а північно-східний край – частково перерізаний спорудою ХV ст. (об'єкт 1). Заповнення мало неоднорідну структуру. Біля дна залягав шар темно-сірого гумусованого супіску з незначними вкрапленнями перепаленої глини і вугликів (шар А) потужністю 0,15 м. В південно-західній частині споруди цей шар був перекритий тонким прошарком риб'ячих луски і кісточок і засипаний до рівня виявлення шаром сірого гумусованого супіску з вкрапленнями материкового жовтого піщанистого суглинку (шар Б). У північно-східній половині об'єкт був суцільно заповнений шаром А, у який шар Б вривався тонкою лінзою (0,05–0,15 м), що помітно у стратиграфічному розрізі. На дні споруди знаходилося скупчення каміння, крупних кісток тварин, фрагментів випаленої глини і кераміки, фрагменти рогів оленя зі слідами рубання (рис. 8: 5; рис. 9). В заповненні виявлено велику кількість фрагментів гончарного посуду. Абсолютну більшість з нього складають горщики. Знайдено лише фрагмент однієї миски з вертикальним потовщеним вінцем і опуклими бочками (рис. 6: 7). Горщики мали сильно відігнуті назовні вінця. Частина з них мала просто заокруглені краї (рис. 5: 3; рис. 6: 2; рис. 6: 5). А більша частина мала відтягнуті маленькі валики під краєм вінця із зовнішнього і внутрішнього боків (рис. 5: 1, 2; рис. 6: 1, 3; 7: 1–7). У ряду горщиків потовщення або валики були лише із зовнішнього боку вінця (рис. 7: 13–18). Оригінальним є фрагмент у якого край був роз-

0 1 м

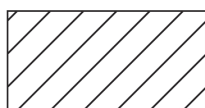

2

0 3 см

3

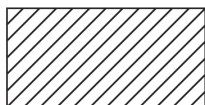
a

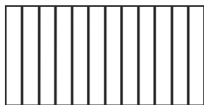
б

в

г

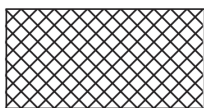
д

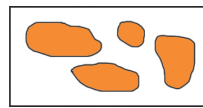
е

ж

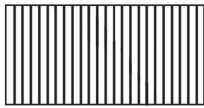
з

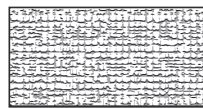
и

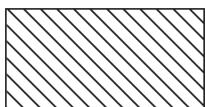
й

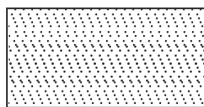
к

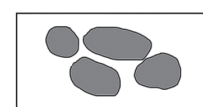
л

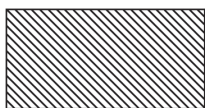
м

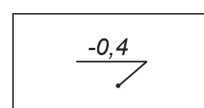
н

о

п

р

с

-0,4

с

с

4

Рис. 2. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. 1 – план і розріз об'єкту 20; 2,3 – фрагменти кераміки з об'єкту 20; 4 – Умовні позначення (до рис. 3-33): а – гомогенний сірий слабогумусований супісок; б – темно-сірий гумусований супісок з рідкими вкрапленнями перепаленої глини і вугликів; в – коричнево-сірий гумусований супісок з вкрапленнями вугілля; г – сірий гумусований супісок з вкрапленнями світлого материкового піщанистого суглинку; д – темно-сірий гумусований пухкий супісок; е – перевідкладений материковий світло-жовтий піщанистий суглинок; є – материковий піщанистий суглинок і супісок світло-жовтого кольору; ж – попіл; з – перепалений піщанистий суглинок цеглястого кольору; і – біла глина; й – риб'яча луска; к – глибина від нульового репера в метрах; л – кістки тварин; м – кераміка; н – фрагменти черні і випаленої обмазки цеглястого кольору; о – фрагменти випаленої обмазки з білої глини; п – каміння; р – площина об'єктів на плані

Abb. 2. Szack – Fundstelle Sad. 2011. Grabungsschnitt 4. 1 – Plan und Profil des Objekts 20; 2, 3 – Keramikfragmente aus dem Objekt 20; 4 – Bezeichnungen (für die Abb. 3–33): а – grauer Sand, б – dunkelgrauer Sand mit einzelnen Kohle- und Hüttenlehmstücken, в – braungrauer Sand mit einzelnen Kohlen, г – grauer Sand mit Einschlüssen gewachsenen Lehms, д – dunkelgrauer, pulveriger Sand, е – toniger gewachsener Sand und hellgelber Sand, ж – Asche, з – verbrannter, ziegelfarbener Lehm, и – weißer Lehm, й – Fischschuppen, к – Tiefe vom Vermessungspunkt „0“ in Metern, л – Holzelemente, м – Keramik, н – Kohlestücke, Hüttenlehm, о – Hüttenlehm aus weißem Lehm, п – Steine, р – Reichweite der Objekte auf dem Plan

членований на три частини, верхня з яких сильно відтягнута догори, заокруглена, середня – у вигляді маленького валика, а нижня – у вигляді манжетика, на шийці також відтягнутий маленький валик. Орнаментація складалась переважно із горизонтальних прокреслених ліній нанесених по всьому тулубу рівномірно, або зі збільшенням проміжку між лініями по мірі наближення до дна горщика (рис. 5: 2, 3; рис. 6: 1, 3–5, 9). У одного горщика лінії були по чотири-п'ять (рис. 5: 1). Декілька горщиків були орнаментовані хвилястими лініями (рис. 6: 2, 4, 8). Знайдено один фрагмент маленького горщикоподібного кухлика, орнаментованого рядом ямок на плічках і горизонтальними прокресленими лініями під ним (рис. 6: 10). На деяких фрагментах денець були нанесені клейма серед яких два вдалось прочитати: незамкнуте кільце (рис. 7: 28) та хрест з роздвоєними кінцями всередині кільця (рис. 7: 29). На денці одного горщика були просвердлені наскрізні отвори, які в поперечному перерізі мали форму пісочного годинника (рис. 5: 1). Уся описана вище кераміка була виготовлена з глини з домішкою піску і часто жорстви іноді в поєднанні з слюдою і мала темно-сіру, сіру і коричневу поверхню. Вирізнялась окрема група горщиків виготовлених з дуже якісної глини коричневого і сірого кольорів з домішкою невеликої кількості піску. Вони також мали гладкі потовщення лише з зовнішнього боку вінець (рис. 7: 8–12). Таку ж технологію мала посудина з високими прямими плічками, на яких був витиснений зсередини виступ і нанесена хвиляста прокреслена лінія над ним (рис. 6: 6). Описану вище кераміку датовано XI ст. Знайдено також колекцію фрагментів вінець горщиків курганного типу X ст., які потрапили в заповнення споруди із культурного шару (рис. 7: 18–26). Серед індивідуальних знахідок: залізний ніж (рис. 8: 1), фрагмент точильного бруска (рис. 8: 3), фрагмент скляної намистини кулястої форми (рис. 8: 4), фрагмент мідного виробу з рельєфним рослинним орнаментом (рис. 8: 2).

Об'єкт 6 – наземна споруда стовбової конструкції нерегулярної форми розмірами приблизно 4×3 м, знаходилась в північно-східному куті розкопу (рис. 1: 6). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому піщанистому суглинку жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера. Відкрито 11 стовбових ямок і одне овально-видовжене заглиблення (яма ж) (рис. 10). Південний край споруди був знищений глибокою спорудою XV ст. (об'єкт 1). Яма ж була видовжена по лінії північ-південь,

мала похилі стінки і рівне дно глибиною -0,2 м від рівня виявлення. Заповнення ям гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. Над рівнем виявлення в зрізі стінки розкопу (до закладення дорізки) читався прошарок заповнення цієї споруди потужністю 0,05–0,1 м. Це шар також був помітний при горизонтальній зачистці трохи вище рівня виявлення. В східній частині він опускався до глибини -0,5 м, проте, не мав чітких контурів і зливався з культурним шаром. В заповненні споруди виявлено фрагменти гончарних посудин. Серед них: три вінця горщиків з відтягнутими назовні віньцями і маленькими валиками під внутрішнім їх краєм (рис. 10: 5, 7) та три фрагменти стінок горщиків. Один з них був орнаментований хвилястою прокресленою лінією на шийці та горизонтальними лініями на плічках (рис. 10: 2), другий – горизонтальними лініями в поєднанні з рядами округлих вдавлень (рис. 10: 3), а третій – рядом косих ліній нанесених прямокутними ямками (рис. 10: 4). Поверхня у горщиків була темно-сіра, або сіро-коричнева, а в глиняному тісті домішка піску часто з жорствою, і в одному випадку з слюдою. Описану кераміку датовано XI ст.

Об'єкт 17 – споруда видовжено-овальної форми розмірами 2,6×1,75 м, орієнтована по лінії північ-південь, знаходилась в центральній частині розкопу (рис. 1: 17). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера злитно з плямами об'єктів 21 і 40. Споруда мала лінзоподібне дно, максимальна глибина якої становила -0,3 м від рівня виявлення (рис. 15). Північна її частина була перерізана сучасною траншеєю водогону і об'єктом 16. Заповнення споруди гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено масивний залізний ніж (рис. 16: 4) та фрагменти гончарних посудин давньоруського часу. Вони представлені горщиками, аналогічними до екземплярів з об'єкту 5: мають відігнуті назовні вінця, заокруглені краї і відтягнуті маленькі валики з внутрішнього боку під краєм вінець, а орнаментація складається з горизонтальних прокреслених ліній на плічках, або по всьому тулубу (рис. 16: 1, 2, 5, 6). Це ж стосується і горщика із заокругленими краями вінець виготовленого з дуже якісної глини (рис. 16: 3). Знайдено два фрагменти вінець горщиків X ст., які потрапили в заповнення споруди з культурного шару (рис. 16: 7, 8).

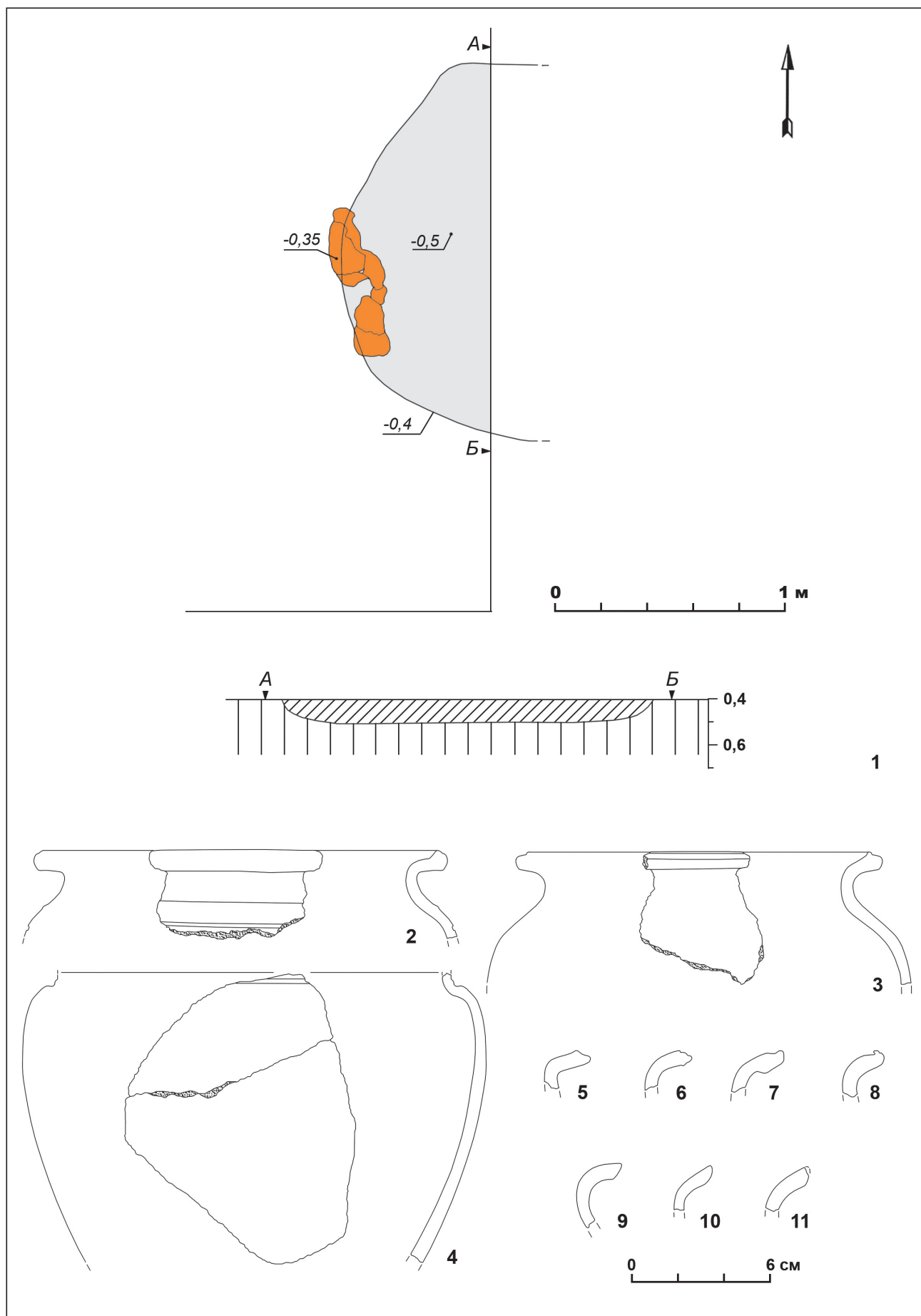

Рис. 3. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. 1 – план і розріз об'єкту 4; 2–11 – вибірка кераміки з об'єкту 4

Abb. 3. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. 1 – Plan und Profil des Objekts 4; 2–11 – Keramikauswahl aus dem Objekt 4

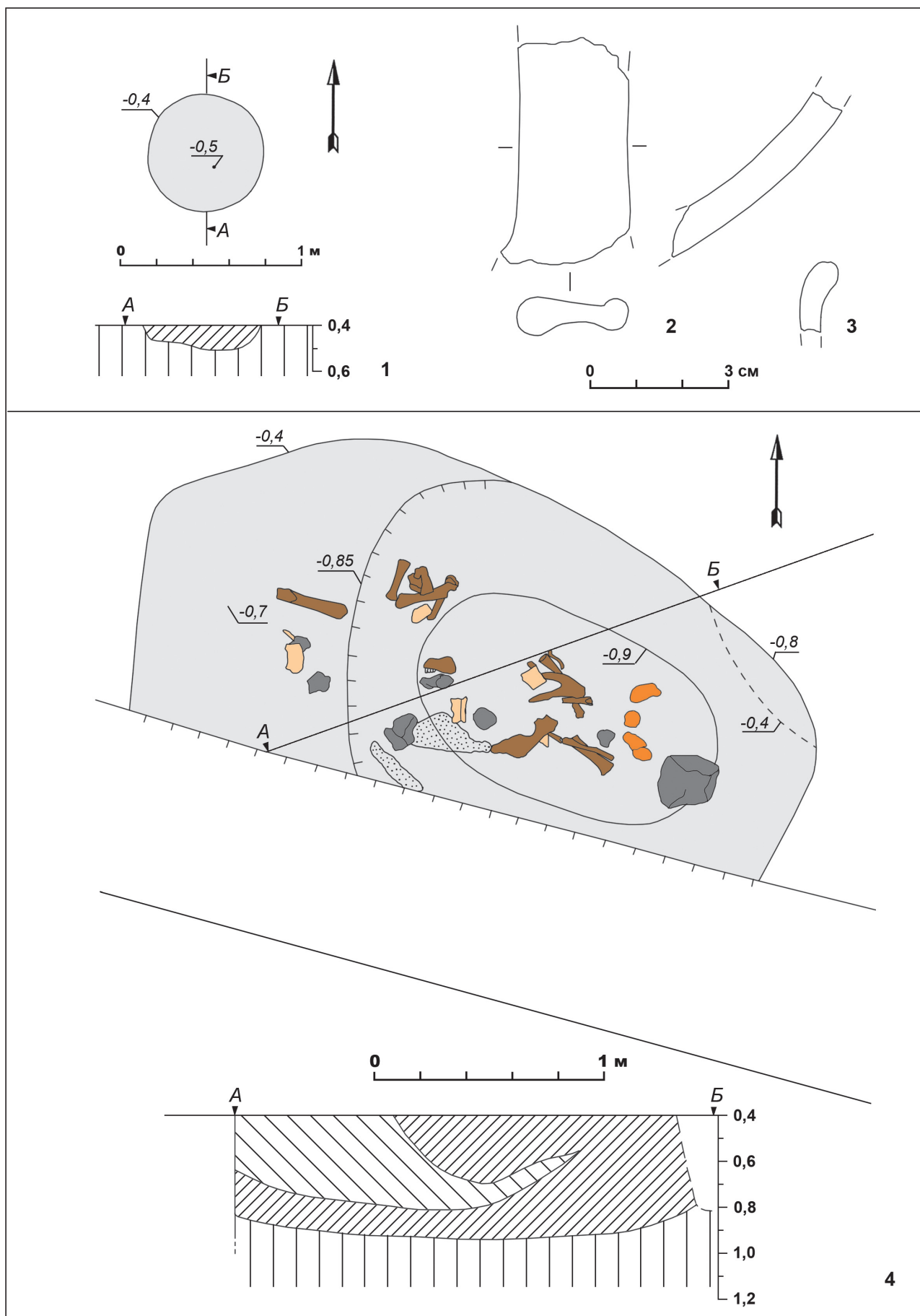

Рис. 4. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. 1 – план і розріз об'єкту 2; 2, 3 – вибірка кераміки з об'єкту 2; 4 – план і розріз об'єкту 5
 Abb. 4. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. 1 – Plan und Profil des Objekts 2; 2, 3 – Keramikauswahl aus dem Objekt 2; 4 – Plan und Profil des Objekts 5

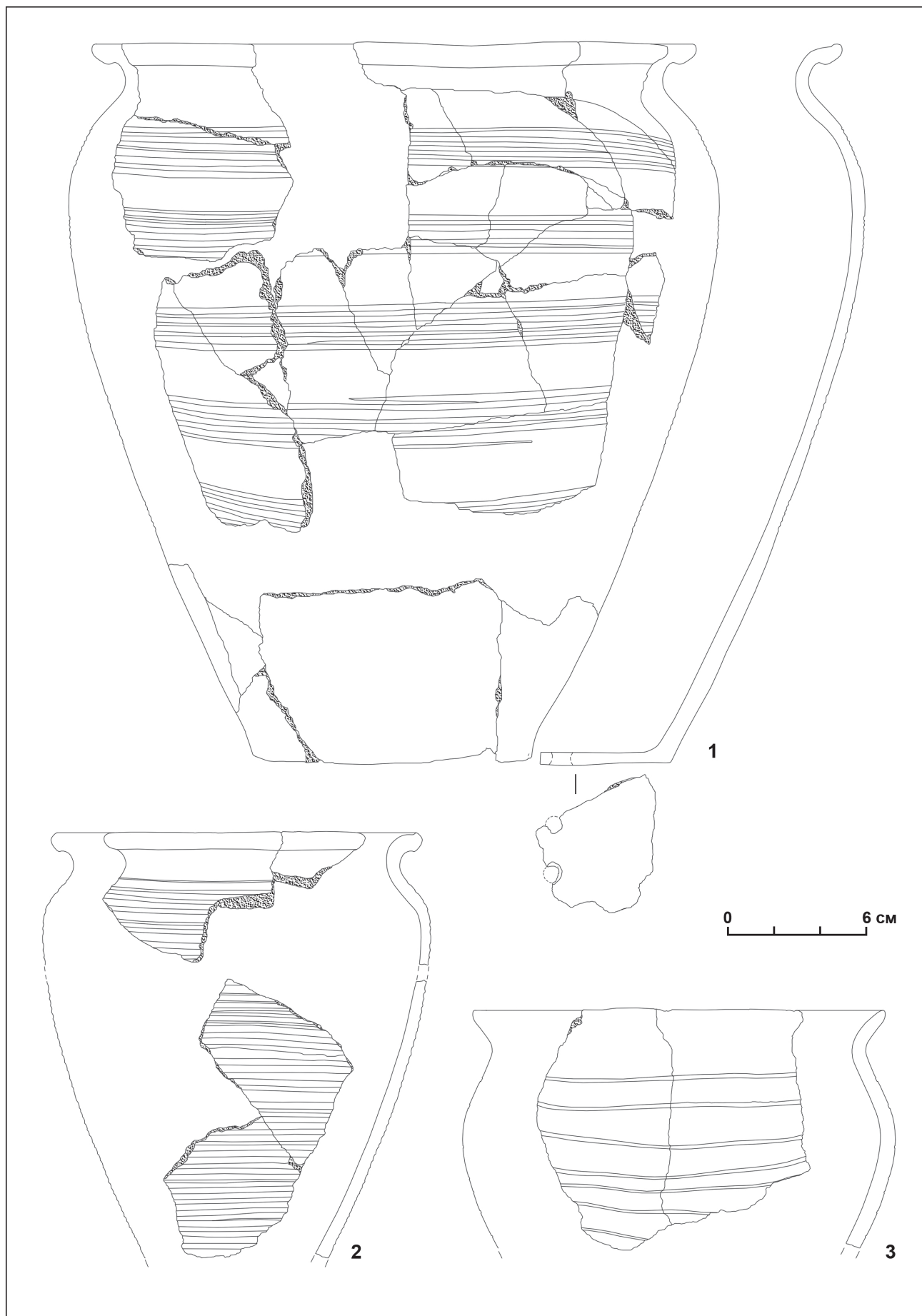

Рис. 5. Шацьк 2011. Ур. Сад. Розкоп 4. Вибірка кераміки з об'єкту 5

Abb. 5. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Keramikauswahl aus dem Objekt 5

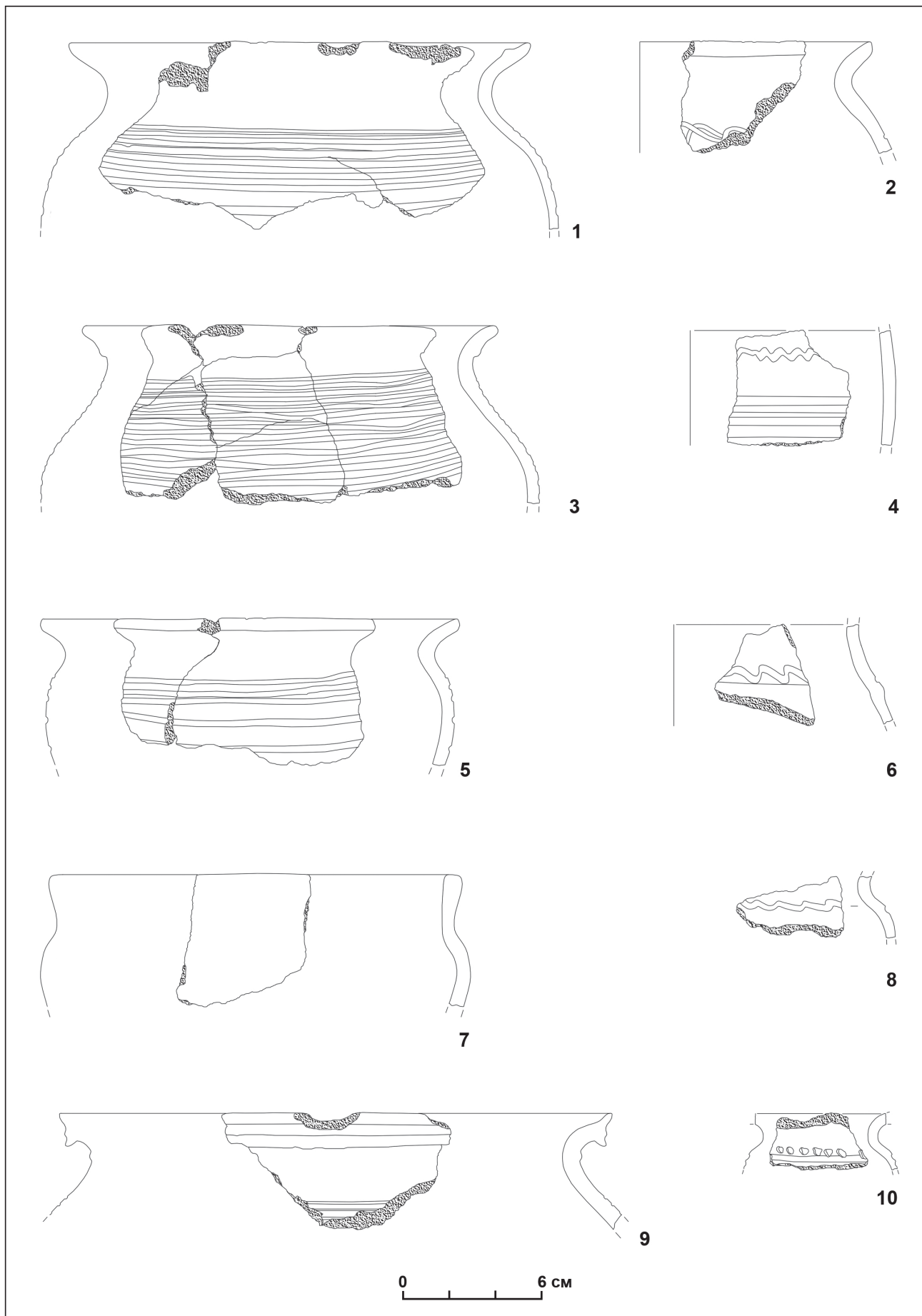

Рис. 6. Шацьк 2011. Ур. Сад. Розкоп 4. Вибірка кераміки з об'єкту 5

Abb. 6. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Keramikauswahl aus dem Objekt 5

Об'єкт 24 – споруда видовжено-овальної форми розмірами 3×2,1 м, орієнтована по лінії північ-південь, знаходилась біля північної стінки розкопу (рис. 1: 24). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера злитно з плямами об'єктів 37 і 79. Споруда мала похилі заокруглені стінки і рівне дно, максимальна глибина якого становила -0,4 м від рівня виявлення (рис. 17). Біля східної стінки знаходилось трикутне підвищення висотою 0,05 м над рівнем дна. Біля південно-західної стінки на дні розкрито дві стовбові ямки (яма а і б) діаметром 0,25 м і глибиною 0,2 і 0,13 м від рівня дна. В північній частині ями в заповненні залягало скупчення глини зі слідами перепалу (цеглястого кольору) нерегулярної форми, розмірами 1,1×1,1 м, потужністю 0,15–0,2 м, зафіксоване на глибині 0,07 метра від рівня виявлення споруди. Під цим скупченням на дні відкрито ще одну стовбову ямку (яма в) діаметром 0,2 м і глибиною 0,25 м від рівня дна. Заповнення споруди гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти гончарного посуду давньоруського часу, зуб риби, кістяну проколку (рис. 19: 1), свинцевий виріб у формі круглої шайбочки з наскрізним отвором біля краю (рис. 19: 3), шиферне прясло кулястої форми (рис. 19: 4), та фрагмент довгої залізної пластини прямокутної форми (рис. 19: 2). Кераміка представлена виключно горщиками. За формою вінець їх можна поділити на три групи. У першій вінці сформовані у вигляді круглого валика відділеного з внутрішнього боку жолобком (рис. 18: 2, 4–9); у другій на вінцях відтягнутий маленький валик під внутрішнім краєм (рис. 18: 1, 10, 22, 24) і в одного екземпляра додатково із зовнішнього боку (рис. 18: 23); у третій групі зовнішній край потовщений у вигляді гладкого манжетика, а з внутрішнього боку у деяких екземплярів край вінця виділений жолобком (рис. 18: 15–20). Усі горщики останньої групи виготовлені з якісної глини з незначною домішкою піску. Горщики першої групи мають домішку лише піску, а другої – жорстви з піском. Горщики першої групи датуються XII – п. п. XIII ст. а другої і третьої – XI – поч. XII ст. Один горщик має оригінальну форму вінця: з внутрішнього боку під краєм – глибокий жолобок, а з зовнішнього боку гладкий валик. Орнаментований він горизонтальними прокресленими лініями на плічках і шийці і рядом насічок у формі «галки» згрупованих по три в короткі косі лінії (рис. 18: 3). Знайдено стінки трьох орнаментованих горщиків. На одному з них були горизонтальні прокреслені лінії на плічках і тулубі та ряд косих овальних ямок над ними (рис. 18: 12), на другому горизонтальні зигзагоподібні прокреслені лінії (рис. 18: 13), а на третьому рідко нанесені горизонтальні прокреслені лінії на плічках (рис. 18: 14). В їх тісті присутня домішка піску і жорстви з слюдою, тому вони, вірогідно, відносяться до горщиків другої групи. На денці одного з горщиків частково збереглося клеймо у вигляді свастики у кільці (рис. 18: 21). Виявлено також групу сильно випалених фрагментів в тому числі і вінце горщика X ст. (рис. 18: 25).

Об'єкт 31 – споруда видовжено-овальної форми розмірами 3,15×1,25 м, орієнтована по лінії північ-південь,

знаходилась біля західної стінки розкопу (рис. 1: 31). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера. Споруда мала похилі стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,15 м від рівня виявлення. В північній частині споруди споруда мала заглиблення з похилими стінками і рівним дном глибиною 0,25 м від рівня дна. (рис. 21). Зі східного боку споруди мала прямокутний в плані виступ-заглиблення розмірами 0,5×0,6 м і глибиною 0,1–0,15 м. Поряд біля північно-західного краю споруди виявлено круглу ямку діаметром 0,38 м і глибиною 0,1 м від рівня виявлення. Північна частина споруди була знищена сучасною траншеєю водогону. Заповнення споруди неоднорідне. В північній частині над на рівні виявлення залягав шар білої глини прямокутної в плані форми розмірами 1,05×0,55 м і потужністю 0,12–0,15 м. Його підстилав шар сірого гумусованого супіску з вкрапленнями світлого материкового піщанистого суглинку, який залягав до глибини -0,3 м і піднімався до рівня виявлення південніше шару білої глини. Усю іншу частину споруди заповнював темно-сірий гумусований супісок з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів з двома тонкими прошарками жовтого піщанистого суглинку, які фіксувались в стратиграфічному розрізі. В заповненні виявлено фрагменти гончарних посудин давньоруського часу. Серед них два горщики мали прості відігнуті назовні вінці із заокругленими краями (рис. 23: 8, 9), один – потовщений в основі вінце з потоншеним краєм злегка вигнутим догори і відділеним жолобком (рис. 23: 7), а один – вінце з маленькими гладкими валиками відтягнутими під краєм з зовнішнього і внутрішнього боків (рис. 23: 10). Останній горщик мав домішку піску і жорстви в глиняному тісті, а інші – тільки пісок. Знайдено дин фрагмент нижньої частини горщика з плавно увігнутим всередину денцем з маленьким піддонним відділенням від дна жолобком (рис. 23: 11).

Об'єкт 35 – споруда неправильної видовжено-овальної форми розмірами 2,8×1,8 м, орієнтована по лінії схід-захід з незначним відхиленням проти годинникової стрілки, знаходилась в західній частині розкопу (рис. 1: 35). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера. Споруда мала похилі стінки і рівне, похиле у східному напрямку дно, глибина якого становила -0,2–0,3 м від рівня виявлення (рис. 22). Заповнення споруди гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти гончарних посудин давньоруського часу, лопатку тварини і щелепу кабана. Кераміка представлена виключно горщиками, кожен з яких відрізняється за формою вінця. В східній частині споруди зібрано велику кількість фрагментів одного горщика, який мав вінця з гладким валиком біля внутрішнього краю і був орнаментований горизонтальними прокресленими лініями на плічках і по всьому тулубу (рис. 23: 1). Інший горщик мав вертикально зрізаний край вінця і злегка відтягнутий догори його верхній кутик. Орнаментований він був горизонтальними прокресленими лініями на плічках (рис. 23: 2). Третій горщик мав потоншене вінце і гладкий манжетик з внутрішнього боку (рис. 23: 3). В його глиняному тісті була домішка піску і жорстви. Таку ж домішку мав фраг-

мент стінки горщика орнаментованої горизонтальними прокресленими лініями на плічках і рядом косих овальних ямок над ними (рис. 23: 6). Два горщики мали прості відхилені назовні вінця із заокругленими краями. Один з них мав сіру поверхню і домішку великої кількості піску в глиняному тісті (рис. 23: 4), а інший був виготовлений з дуже якісної глини з домішкою піску і мав тришарову структуру: біла поверхня коричнево-цеглястого кольору, а в серцевині – чорного (рис. 23: 5). Усю вищеописану кераміку можна датувати XI – поч. XII ст.

Об'єкт 40 – споруда неправильної видовжено-овальної форми розмірами 1,8×0,95 м, орієнтована по лінії північ-південь, знаходилась в центральній частині розкопу (рис. 1: 40). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера злитно з плямами об'єктів 16 і 17. Споруда мала лінзоподібне дно, максимальна глибина якого становила -0,7 м від рівня виявлення (рис. 24: 1). Північну частину споруди перерізала сучасна траншея водогону і об'єкт 16, а східна частина була знищена об'єктом 17. Заповнення споруди складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів в середині якого залягав нахилено до центру шар білої глини потужністю 0,12–0,15 м. В заповненні виявлено фрагменти гончарних посудин давньоруського часу і риб'ячу луску. Кераміка представлена виключно горщиками, кожен з яких відрізняється за формою вінця і технологією. Один мав вінця з манжетиком під зовнішнім краєм і був орнаментований горизонтальними прокресленими лініями на плічках і два горизонтальні ряди округлих ямок між ними. Він був виготовлений з глини коричневого кольору і домішкою жорстви і піску (рис. 24: 2). Інший горщик мав заокруглений край вінця злегка відтягнутий всередину і гладкий валик під зовнішнім краєм. Орнаментований він був горизонтальними прокресленими лініями на плічках і був виготовлений з дуже-якісної глини з домішкою піску (рис. 24: 4). Третій горщик мав просте відігнуте назовні вінце із заокругленим краєм, орнаменту з парних прокреслених ліній на плічках і найбільший випуклості тулуба, сіру поверхню та домішку піску в глиняному тісті (рис. 24: 5). Четвертий мав вінце відігнуте назовні із заокругленим краєм та відтягнутим трикутним валиком з внутрішнього боку. Поверхня його була коричнево-сіра, а в глиняному тісті присутні домішки піску, жорстви і слюди (рис. 24: 3).

Об'єкт 41 – споруда овальної форми розмірами 2,3×2,1 м, орієнтована по лінії північ-південь, знаходилась в південній частині розкопу (дорізка 5) (рис. 1: 41). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера. Споруда мала лінзоподібне дно, максимальна глибина якого становила -0,4 м від рівня виявлення (рис. 25). У верхній частині заповнення споруди залягала лінза сірого гумусованого супіску насичена вкрапленнями світло-жовтого піщанистого суглинку перепаленої глини і вугликів, і біля дна – шар темно-сірого супіску з незначними вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В заповненні виявлено фрагменти гончарних посудин давньоруського часу, залізний виріб, один кінець якого розклепаний, а інший – загнутий в гачок (рис. 27: 2) та фрагмент щелепи

кабана. Кераміка представлена горщиками з відігнутими назовні вінцями. Одна посудинка мала вертикальне вінце зі зрізаним краєм (рис. 27: 4). Ряд горщиків мав домішку піску і жорстви у глиняному тісті. У одного з них біля внутрішнього краю вінця був відтягнутий маленький трикутний валик і орнаменту з горизонтальних прокреслених ліній на плічках та хвилястої лінії над ними (рис. 27: 1). Від інших збереглись лише стінки орнаментовані також горизонтальними прокресленими лініями і в одному випадку з рядом косих овальних ямок над ними (рис. 27: 3, 7). На вінцях двох горщиків з домішкою лише піску, були відтягнуті валики з обох боків від під краєм, причому з внутрішнього боку під самим краєм, а із зовнішнього – трохи нижче (рис. 27: 5, 6). Описану кераміку можна датувати XI – поч. XII ст.

Об'єкт 45 – яма круглої в плані форми діаметром 0,55 м, знаходилась в центральній частині розкопу поряд з південного боку від об'єкту 17 (рис. 1: 45). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,6 м від нульового репера. Яма мала лінзоподібне дно, максимальна глибина якого становила -0,2 м від рівня виявлення (рис. 31: 6). Заповнення ями неоднорідне. В центрі ями на рівні виявлення залягала лінза світло-жовтого піщанистого суглинку потужністю 0,03–0,08 м. Все інше заповнення складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів Біля дна в стратиграфічному розрізі зафіксовано ще одне скупчення жовтого піщанистого суглинку, овальне в перетині, розміром 0,12×0,06 м. В заповненні виявлено один фрагмент стінки гончарного горщика XI ст. (рис. 31: 7), який є фрагментом горщика з об'єкту 24 (рис. 18: 1), і фрагмент вінця гончарного горщика курганного типу X ст. (рис. 31: 8), а також три стінки гончарних посудин, схожих до останнього за технологією.

Об'єкт 52 – споруда прямокутної форми розмірами 3,6×2,5 м, орієнтована кутами за сторонами світу, знаходилась під південною стінкою розкопу (дорізка 5) (рис. 1: 52). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера і виходила за межі південної і східної стінки дорізки. Споруда мала похилі стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,13–0,18 м від рівня виявлення (рис. 26). В східному куті знаходилось овальне заглиблення розмірами 1,45×1,35 м, яке мало лінзоподібне дно з максимальною глибиною -0,3 м від рівня виявлення споруди (яма в). Поряд з південно-західного боку від нього знаходилась кругла яма діаметром 0,55 м, з округлими стінками і рівним дном, глибина якого становила -0,18 м від рівня дна споруди (яма б). Біля східної стінки дорізки на дні споруди виявлено ще одну яму, яка виходила за межі розкопу (яма а). Вона мала діаметр 1,1 м, похилі стінки і рівне дно глибиною 0,3 м від рівня дна споруди. Об'єкт досліджено в межах розкопу. Заповнення споруди гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти гончарних посудин давньоруського часу. Серед них є вінця горщиків курганного типу X ст. (рис. 27: 8, 11, 12), та три фрагменти вінця XI ст. Один з них мав потоншений край і маленький валик відтягнутий догори з внутрішнього боку (рис. 27: 13). У іншого вінця

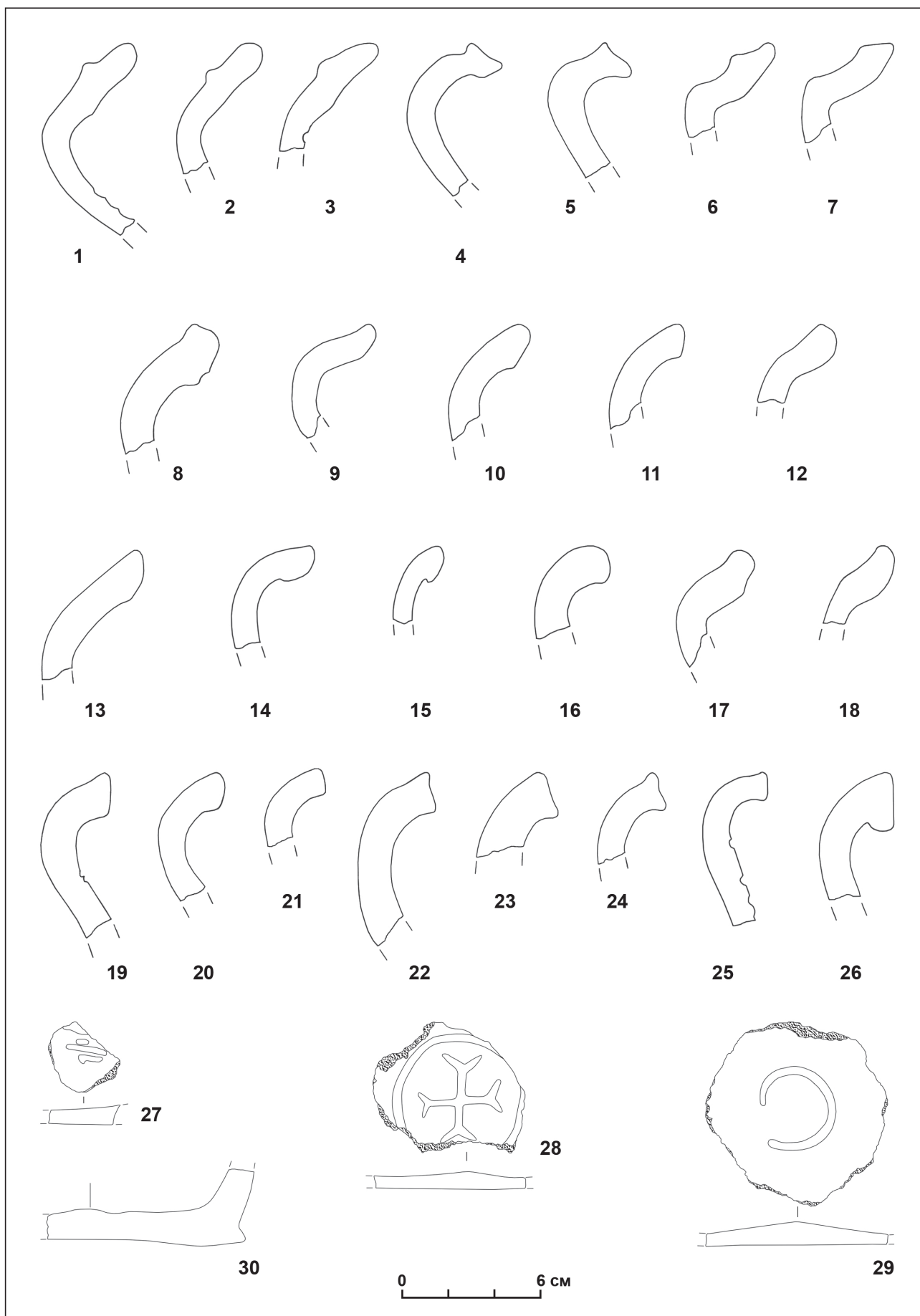

Рис. 7. Шацьк 2011. Ур. Сад. Розкоп 4. Вибірка кераміки з об'єкту 5

Abb. 7. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Keramikauswahl aus dem Objekt 5

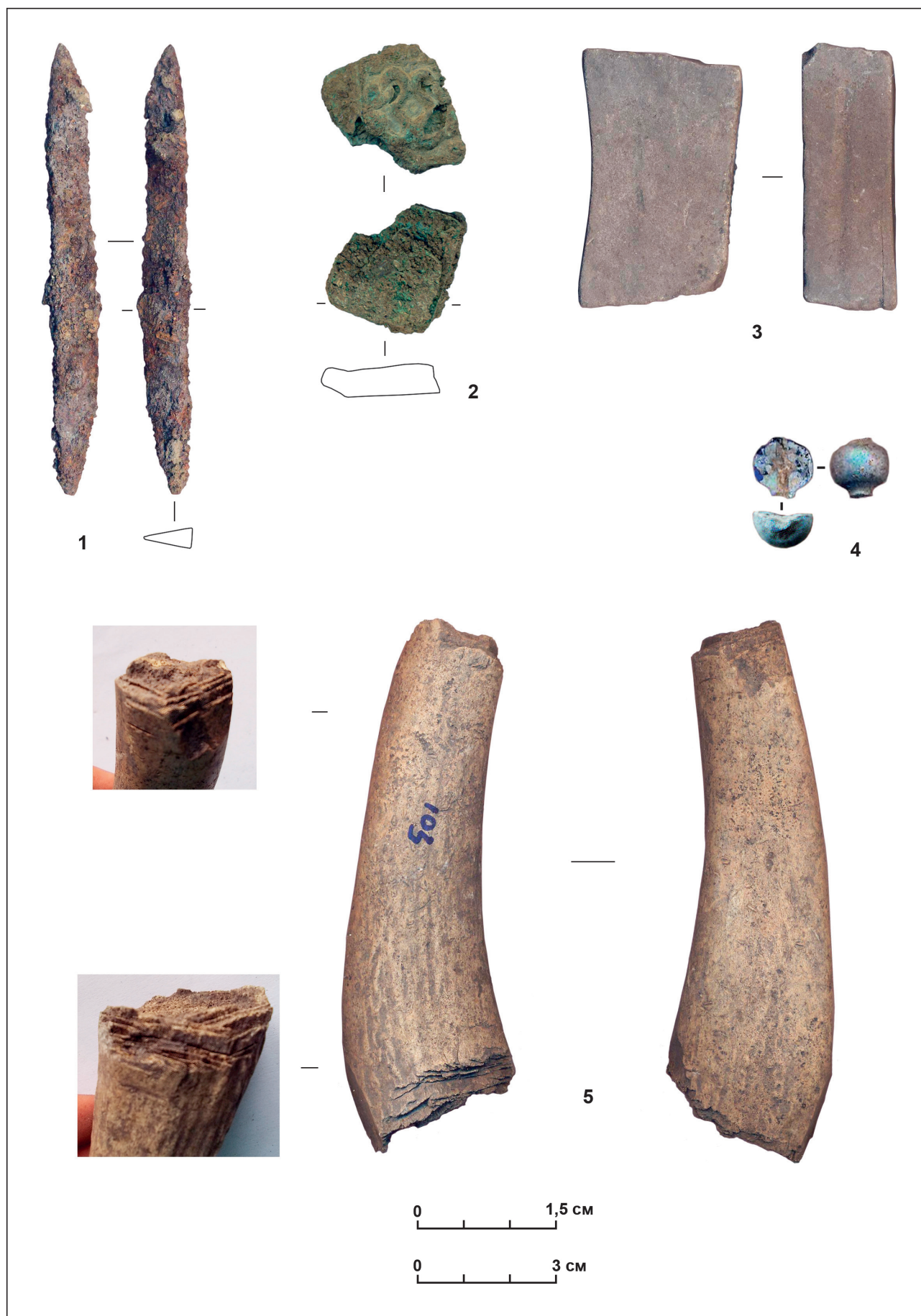

Рис. 8. Шацьк 2011. Ур. Сад. Розкоп 4. Вибірка матеріалів з об'єкту 5

Abb. 8. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Fundauswahl aus dem Objekt 5

Рис. 9. Шацьк 2011. Ур. Сад. Розкоп 4. Ріг з об'єкту 5

Abb. 9. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Horn aus dem Objekt 5

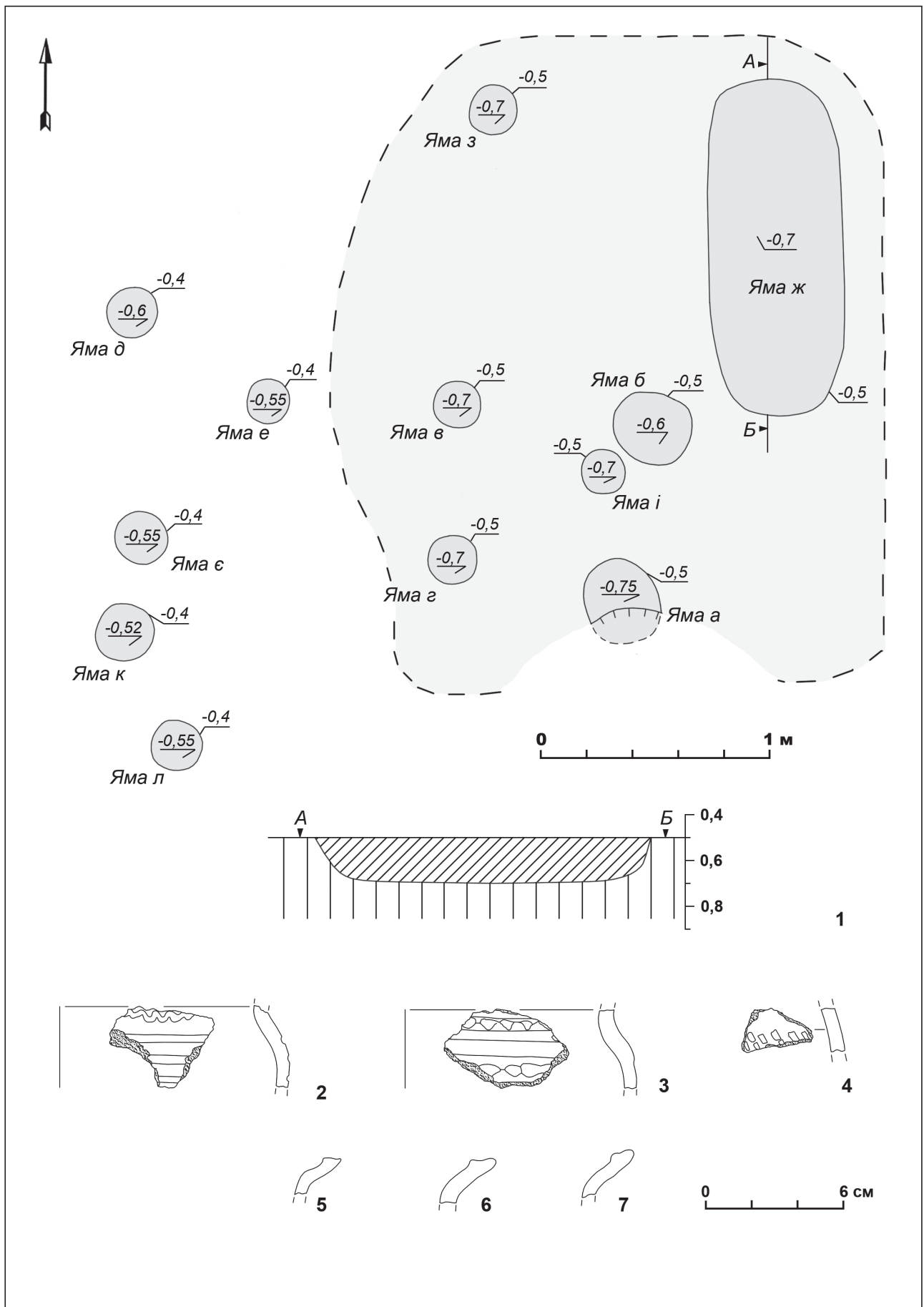

Рис. 10. Шацьк – ур. Сад. 2011. 1 – план і розріз об'єкту 6; 2–7 – вибірка кераміки з об'єкту 4
 Abb. 10. Szack – Fundstelle Sad 2011. 1 – Plan und Profil des Objekts 6; 2–7 – Keramikauswahl aus dem Objekt 4

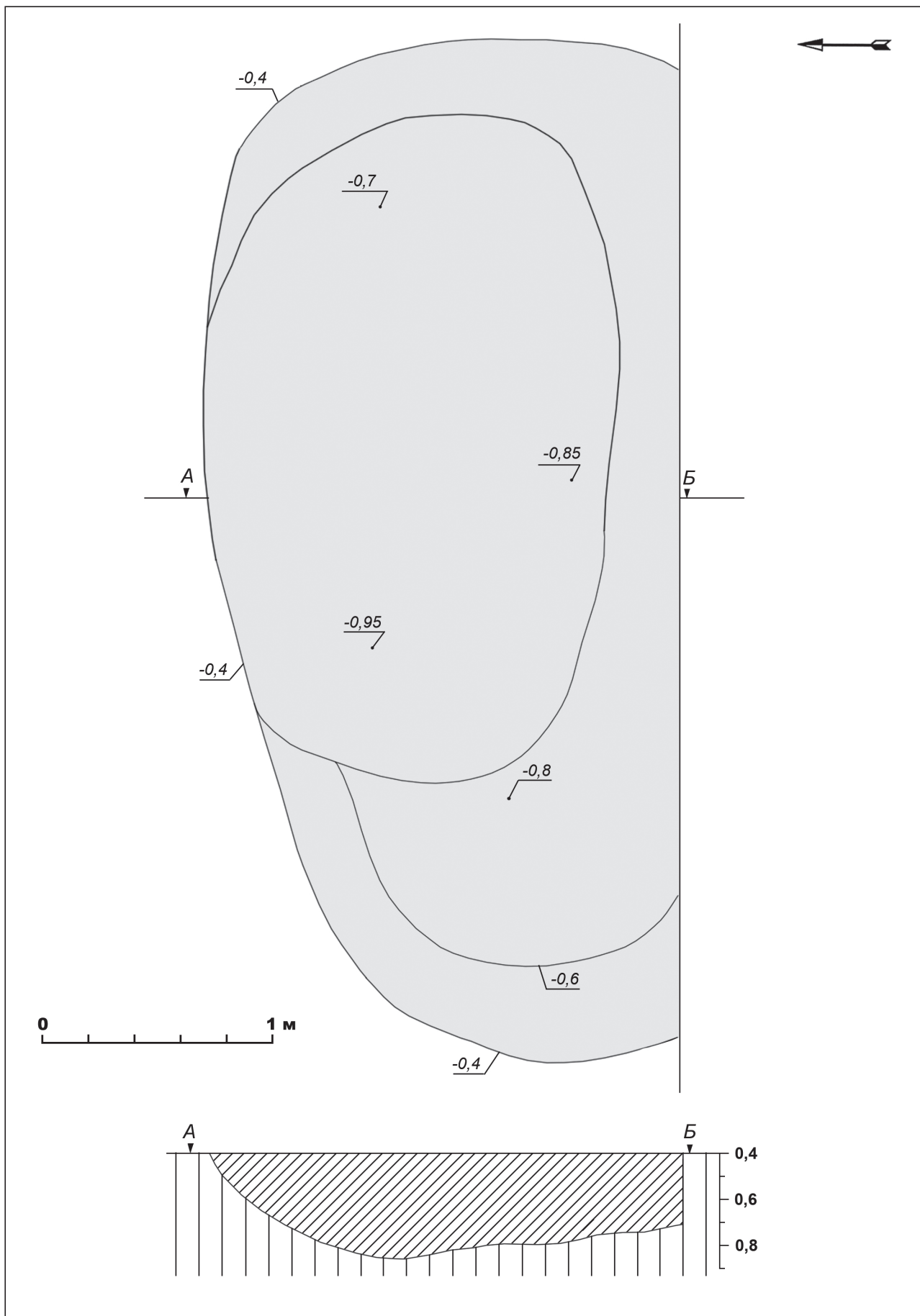

Рис. 11. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. План і розріз об'єкту 8

Abb. 11. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Plan und Profil des Objekts 8

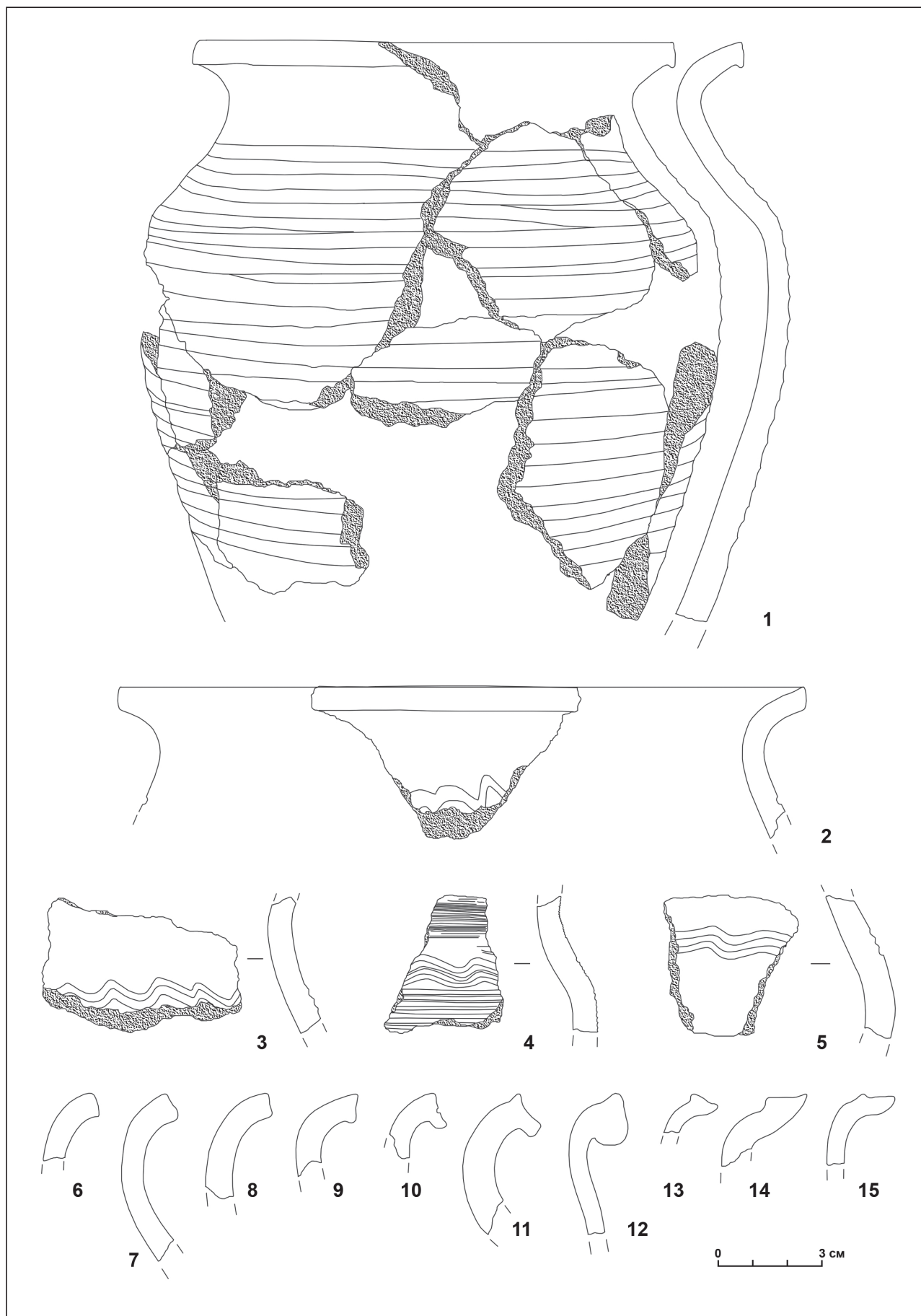

Рис. 12. Шацьк 2011. Ур. Сад. Розкоп 4. Вибірка кераміки з об'єкту 8

Abb. 12. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Keramikauswahl aus dem Objekt 8

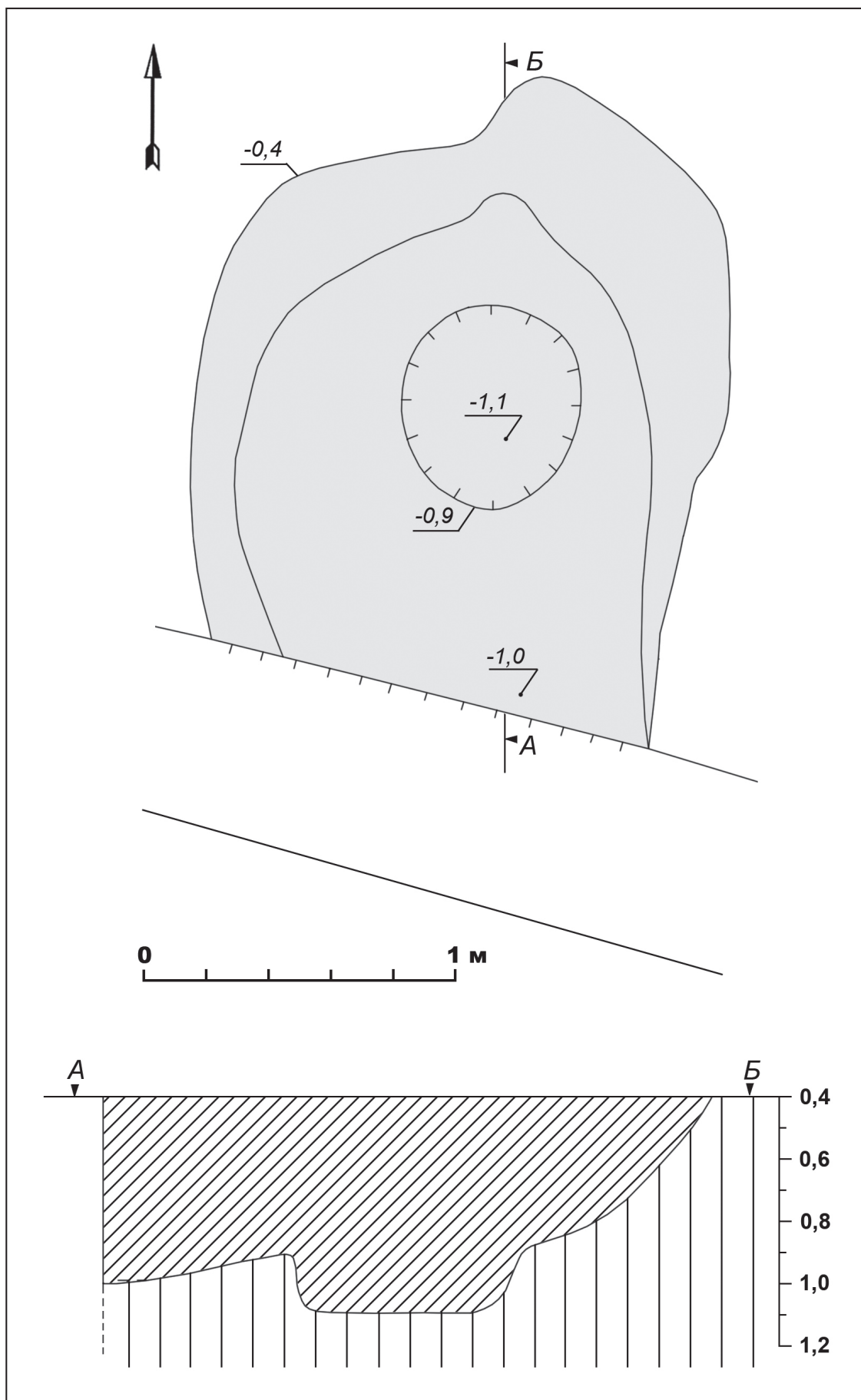

Рис. 13. Шацьк – ур. Сад, 2011. Розкоп 4. План і розріз об'єкту 16

Abb. 13. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Plan und Profil des Objekts 16

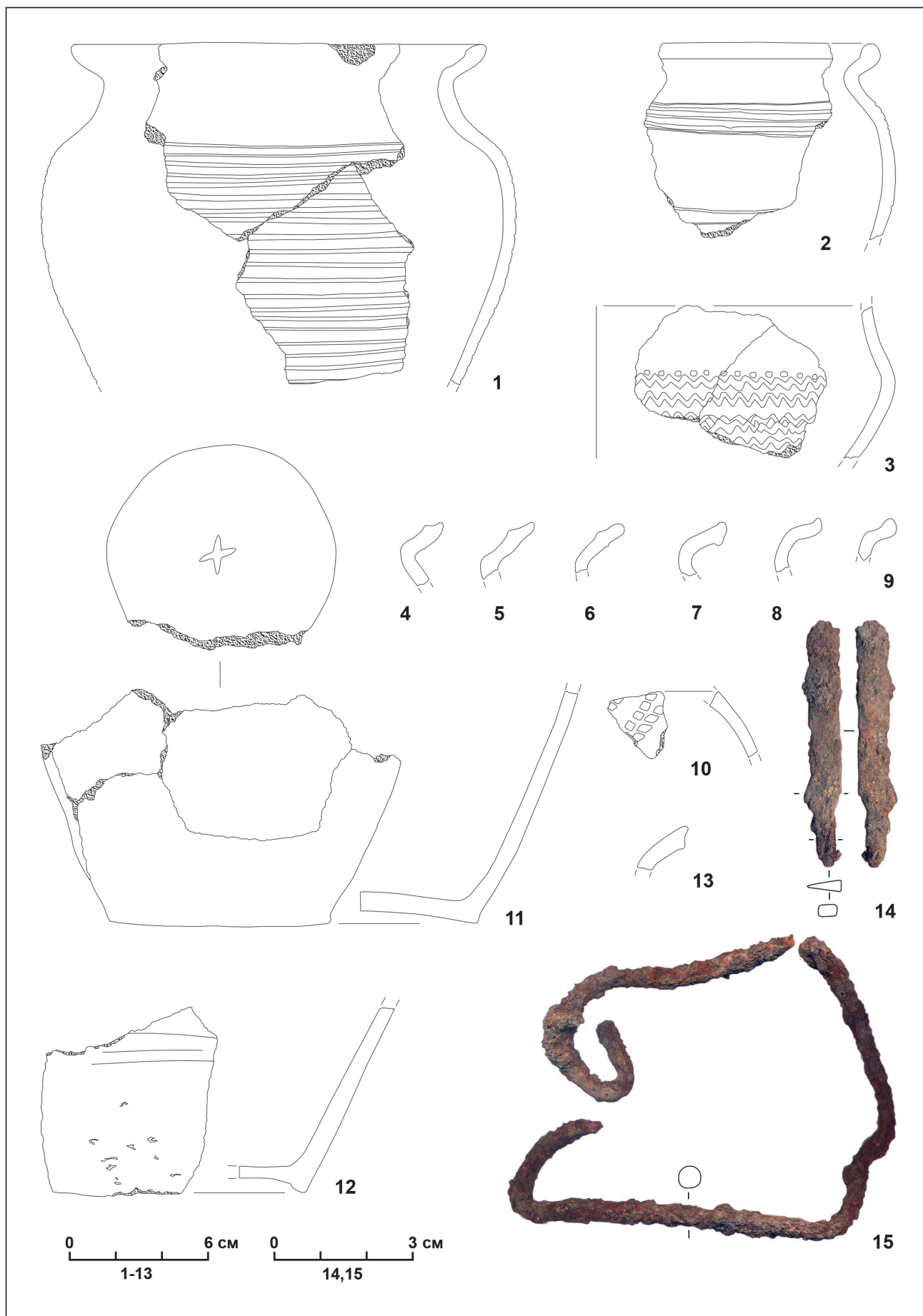

Рис. 14. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. Вибірка матеріалів з об'єкту 16

Abb. 14. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Materialienauswahl aus dem Objekt 16

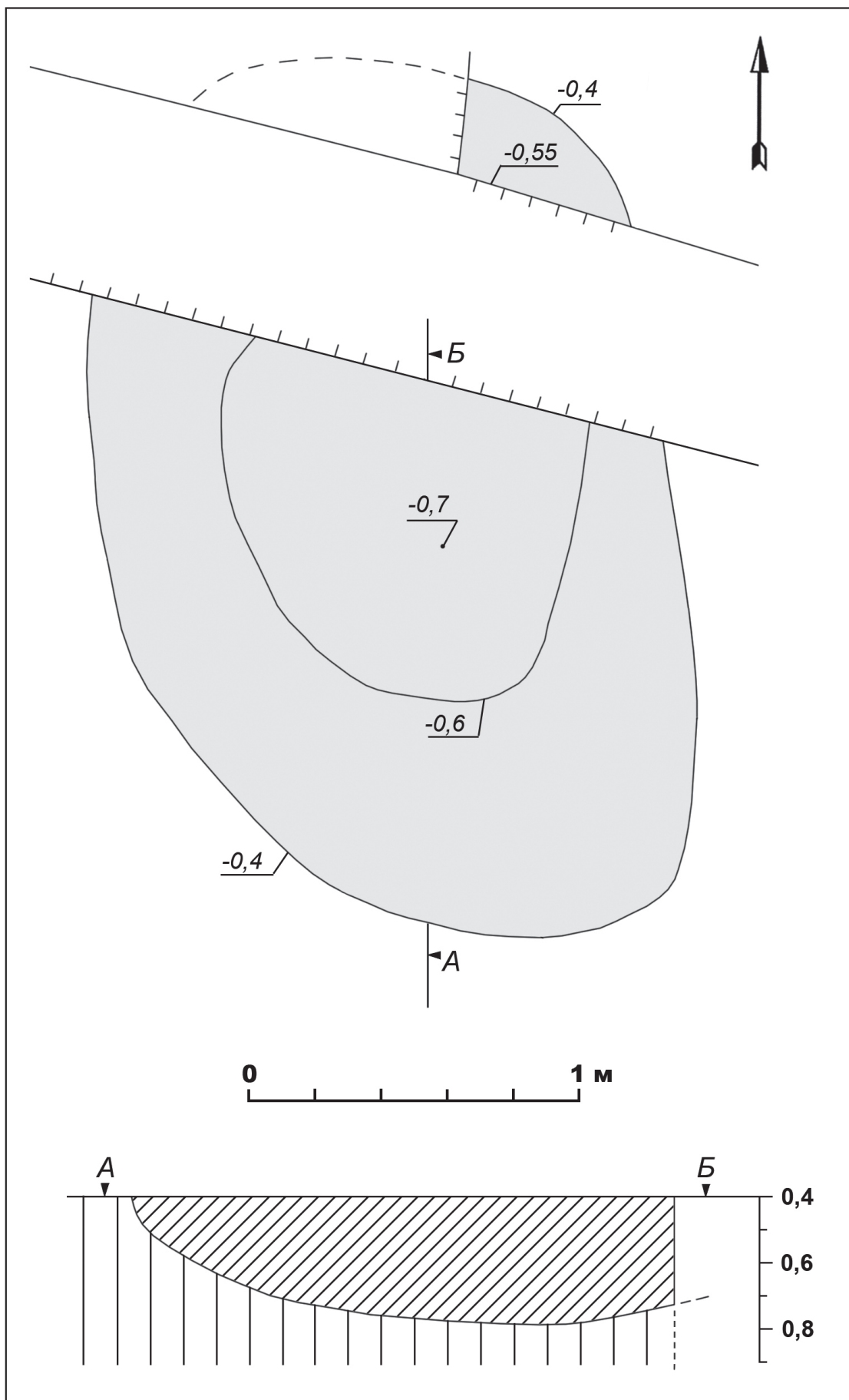

Рис. 15. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. План і розріз об'єкту 17

Abb. 15. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Plan und Profil des Objekts 17

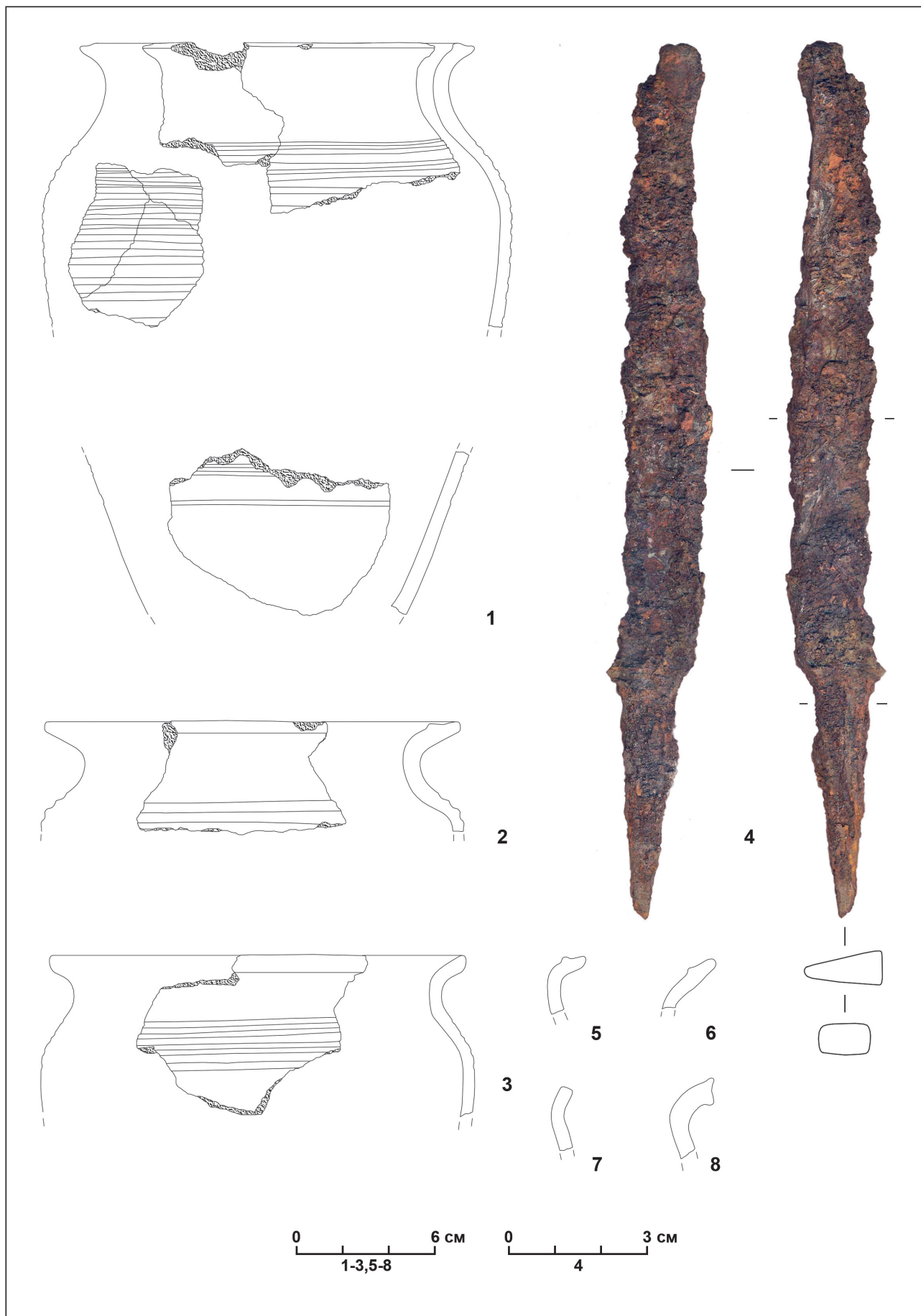

Рис. 16. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. Вибірка матеріалів з об'єкту 17

Abb. 16. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Materialienauswahl aus dem Objekt 17

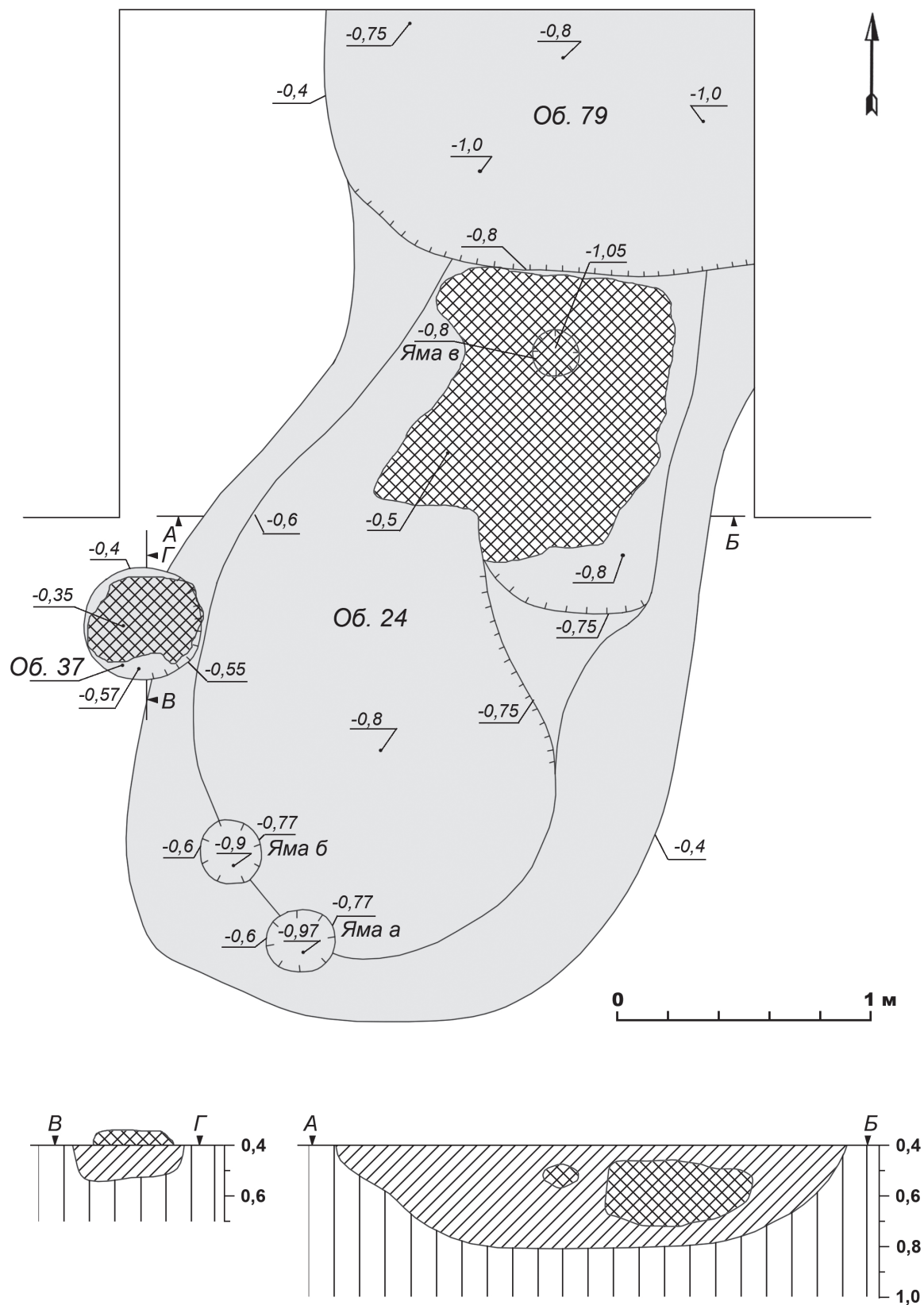

Рис. 17. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. Плани і розрізи об'єктів 24, 37 і 79

Abb. 17. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Pläne und Profile der Objekte 24, 37 und 79

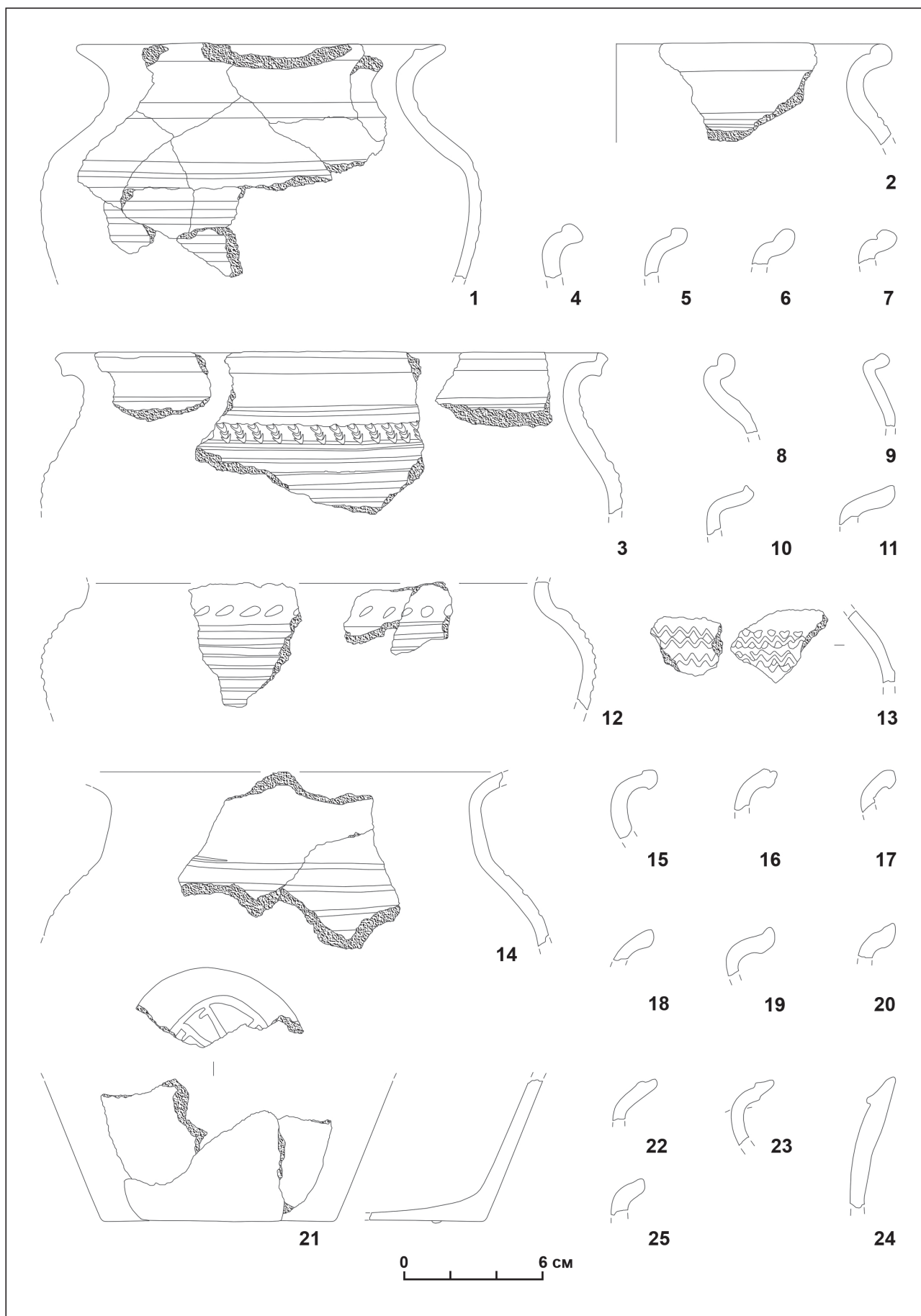

Рис. 18. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. Вибірка кераміки з об'єкту 24

Abb. 18. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Keramikauswahl aus dem Objekt 24

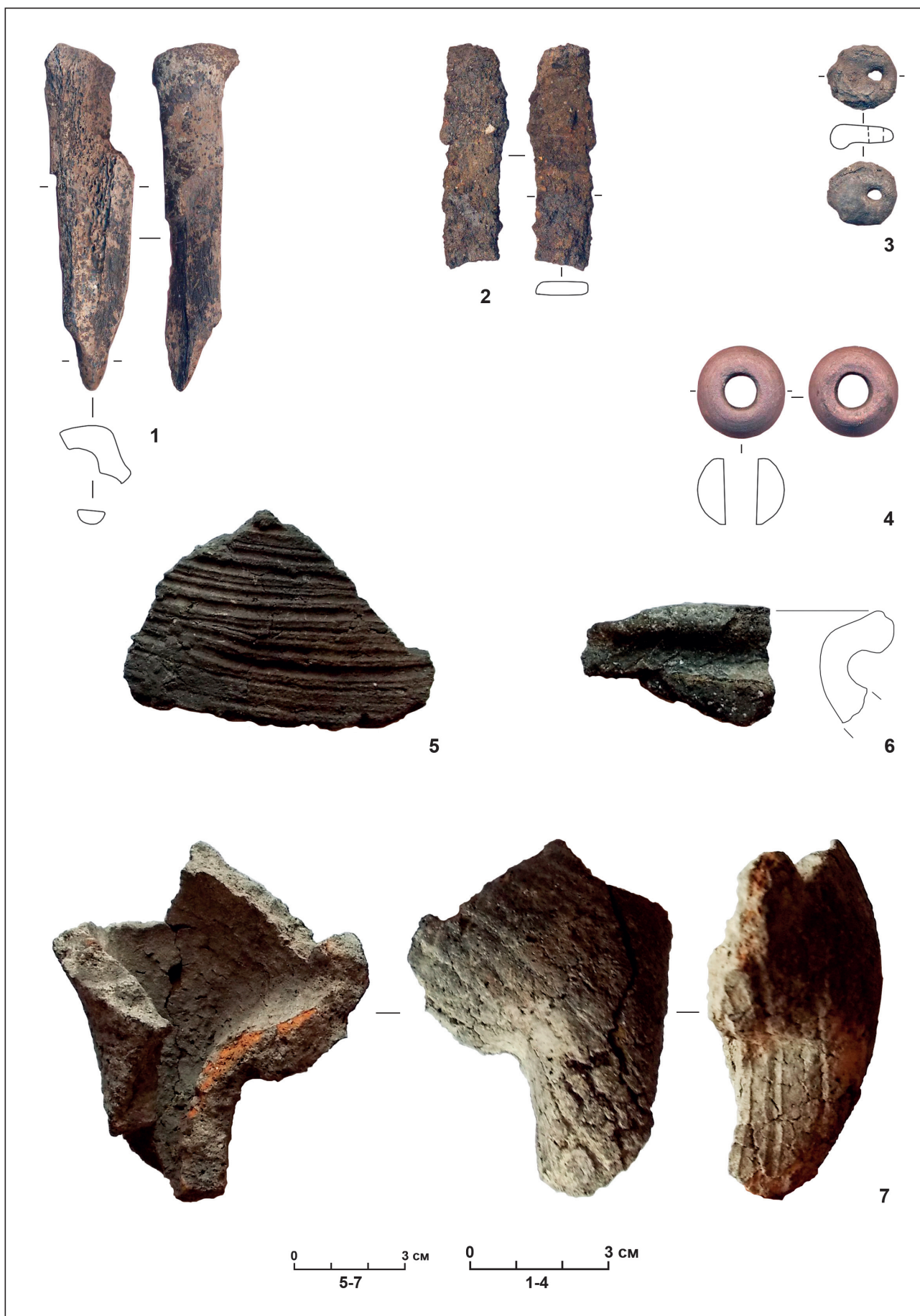

Рис. 19. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. Вибірка матеріалів з об'єкту 24

Abb. 19. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Fundauswahl aus dem Objekt 24

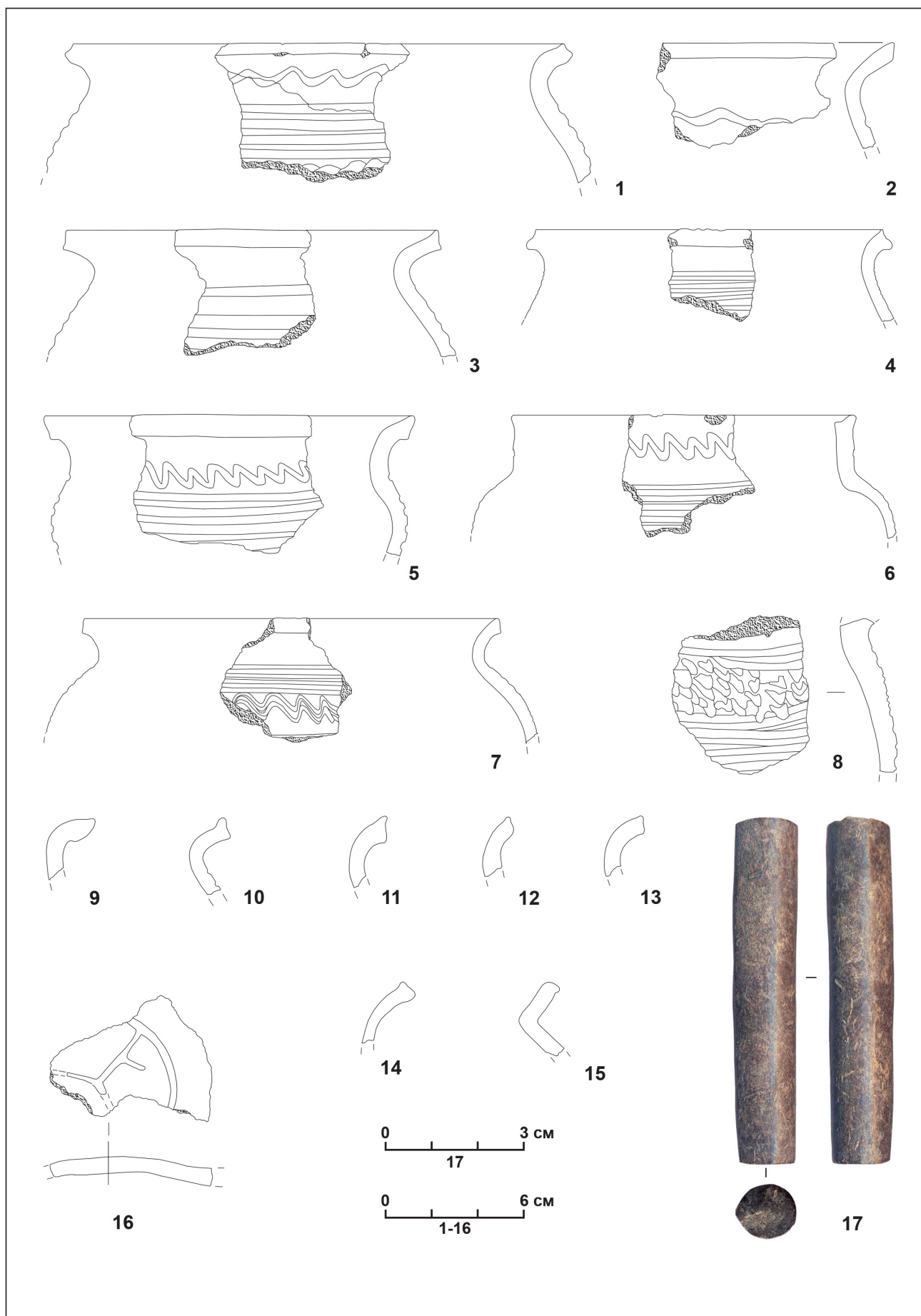

Рис. 20. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. Вибірка матеріалів з об'єкту 79
 Abb. 20. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Fundauswahl aus dem Objekt 79

було потовщене всередину і назовні у вигляді гладких валиків (рис. 27: 10). Третій мав оригінальну форму схожу на екземпляр з об'єкту 24 (рис. 18: 3) і був виготовлений з глини з домішкою піску, жорстви і слюди (рис. 27: 9).

Об'єкт 54 – яма круглої в плані форми діаметром 0,55 м, знаходилась в західній частині розкопу поряд зі східного боку від об'єкту 35 (рис. 1: 54). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера. Яма малавертикальні стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,5 м від рівня виявлення (рис. 22). Заповнення ями гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено лише два фрагменти стінок гончарних посудини Х ст. і два фрагменти ХІ ст.

XII – п. п XIII ст.

Об'єкт 2 – яма круглої форми діаметром 0,5 м, знаходилась в центральній частині розкопу (рис. 1: 2). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому піщанистому суглинку жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера. Яма мала похилі стінки і нерівне дно, глибина якого становила -0,07––0,1 м від рівня виявлення (рис. 4: 1). Заповнення гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з незначними вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти стінок, денець, вінця і ручки гончарних посудин давньоруського часу. Фрагмент вінця належав гончарному горщику з вертикальним вінцем із заокругленими краями діаметром 12 см, сірою поверхню і домішкою піску в глиняному тісті (рис. 4: 3). Руча була довга, стрічкоподібна, асиметрична в перетині, по центру увігнута. Її поверхня ззовні мала цеглястий колір а знизу – сірий, в глиняному тісті також присутні пісок (рис. 4: 2). Дану кераміку за формою і технологією датовано ХІІ ст.

Об'єкт 16 – споруда видовжено-овальної форми розмірами 2,15×1,75 м, орієнтована по лінії північ-південь, знаходилась в центральній частині розкопу (рис. 1: 16). Пляма темно-сірого кольору читалась в материковому супіску жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера злитно з плямами об'єктів 17, 25 і 40. Споруда малалінзоподібне дно, максимальна глибина якого становила -0,55 м від рівня виявлення (рис. 13). Південний її край був знищений сучасною траншеєю водогону. На дні знаходилась овальна яма розмірами 0,66×0,47 м, яка мала злегка похилі стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,2 м від рівня виявлення. Заповнення споруди гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти гончарного посуду, фрагмент залізного ножа (рис. 14: 14), фрагмент залізного дроту (рис. 14: 15) та хребець тварини. Кераміка представлена фрагментами горщиків з відігнутими назовні вінцями сформованими у вигляді округлих валиків, відділених з внутрішнього боку жолобком (рис. 14: 1, 2, 8, 9). Орнаментація складалась із рівномірно нанесених горизонтальних ліній від плічок по всьому тулубу (рис. 14: 1), або окремими групами на плічках і тулубі (рис. 14: 2). Два склеєні фрагменти належали високій мисці з біконічним тулубом, орнаментований зигзагоподібними прокресленими лініями нижче його переламу (рис. 14: 3).

Виявлено нижню частину горщика з клеймом у вигляді хрестика на злегка увігнутому всередину денці (рис. 14: 11). Знайдено також декілька фрагментів вінця і стінку горщиків аналогічних до кераміки з об'єкту 5, характерних для ХІ ст. (рис. 14: 4–6, 10), та вінця горщика Х ст. (рис. 14: 13), які, очевидно, потрапили в заповнення споруди з культурного шару. В стовбовій ямці, розміщеній між об'єктами 5 і 16 було знайдено фрагмент вінця горщика Х ст. (рис. 14: 7).

XV ст.

Об'єкт 1 – споруда овальної форми розмірами 2,96×2,5 м витягнута по лінії схід-захід з незначним відхиленням проти годинникової стрілки, знаходилась під східною стінкою розкопу (рис. 1: 1). Пляма темно-сіро-коричневого кольору читалась в материковому піщанистому суглинку жовтого кольору на рівні -0,4 м від нульового репера. Споруда мала похилі заокруглені стінки, лінзоподібне (з півночі-на південь) і рівне (з заходу на схід) дно, максимальна глибина якого становила -0,7 м від рівня виявлення (рис. 28). Західна частина ями частково перерізала об'єкт 5, а північна частина – об'єкти 6 і 7. Біля північної стінки на дні знаходилась неглибока ямка розмірами 1,15×0,65 витягнута паралельно споруді, глибиною 0,1 м від рівня дна. Вона заходила в підбій у стінці на ширину 0,1–0,5 м, який починався від глибини -0,55 м від рівня виявлення споруди. Заповнення неоднорідне. У верхній його частині залягала лінза коричнево-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями вугілля потужністю до 0,3 м. В ній знаходились два прошарки попелу і ще один в її підшві. Нижче споруду заповнював темно-сірий пухкий гумусований супісок, а біля дна залягав шар сірого гумусованого супіску з вкрапленнями світлого материкового піщанистого суглинку. В заповненні виявлено фрагменти гончарних посудин і невелику кількість виробів з металу, кістки і каменю. Кераміка представлена горщиками, мисками, глеками і покришками. Горщики, які складають більшість керамічної колекції майже всі сірі морені, токостинні. Вінця у них складно профільовані, мають коліноподібний виступ для покришки з внутрішнього боку (рис. 29: 15–33). Вирізняються горщики з світлою поверхнею розписані (смугами) рожевою фарбою (рис. 29: 3, 6). Оригінальними також є два горщика з вінцями сформованими у вигляді круглих валиків відділених з внутрішнього боку жолобком. Один з них має темно-сіру поверхню і орнаментований двома групами густо нанесених горизонтальних тонких прокреслених ліній на верхній частині плічок і на найбільшій опуклості тулуба (рис. 29: 1), а другий виготовлений з світло-сірої відмуленої глини і орнаментований горизонтальними канелюрами на плічках (рис. 29: 5). Знайдено також фрагменти стінок двох горщиків з світлою поверхнею орнаментовані рядом косих довгих насічок на плічках (рис. 29: 11, 14). Одного морений горщик був орнаментований карбованим вдавленнями валиком на плічках (рис. 29: 12). Ще один горщик мав витягнуте профільоване вінце з двома виступаючими назовні валиками під на зовнішньому краю вінця і під ним. Коліноподібний виступ з внутрішнього боку у нього заокруглений. Він мав світлу поверхню, а злам – сірий (рис. 29: 4). Схожим на останній є ще вінце одного мореного горщика (рис. 29:

13). Глек мав вінце за профілем схоже на вінця двох вище-описаних горщиків. Він мав сіру морену поверхню (рис. 29: 2). Зібрано було кілька фрагментів сірої мореної посудини із лощеною місцями зовнішньою поверхнею, від якої збереглась також і петельчаста ручка. Можливо, це також був глек. Миска, також сіра морена, мала відігнуте назовні потовщене вінце і широкий виступ для покритишки (рис. 29: 9). Знайдено фрагменти тулуба миски, які по зовнішньому вигляду ідентичні з попередньою, а тому, вірогідно, є її частинами. Вона орнаментована канелюрами на тулубі. (рис. 29: 10). Фрагмент краю покритишки мав конічну форму і хвилясту поверхню (рис. 29: 7). А інший фрагмент покритишки (можливо тієї самої) був ручкою, яка мала зрізаний, дещо розширений круглий кінець і була пустотіла (рис. 29: 8). Залізні вироби представлені двома ножами, штирем з петлею, фрагментом дроту, та кільцем-шайбочкою. Один ніж мав масивну ручку викувану з однієї з лезом залізної заготовки. Вона була зігнута вдвоє, так, що обидва кінці зливались у лезо, а в місці перегину утворилась петля. Обидві половинки, які утворювали ручку були проковані до квадратної в перетині форми і закручені в спіраль (тордовані) (рис. 30: 1). Інший ніж мав короткий прямокутний в перетині черешок і зламане лезо (рис. 30: 2). Штир мав зігнутий у кільце один кінець, а інший загострений (рис. 30: 3). Дріт був злегка овальний в перетині і мав загострений один кінець (рис. 30: 5). Призначення цього виробу не встановлене. Так само важко інтерпретувати кільце – шайбочку. Вона була, різної товщини, злегка увігнута до центру, де був отвір діаметром однаковим з шириною самого металевго кільця (рис. 30: 8). Бронзове кільце мало круглу в перерізі форму (рис. 30: 7). Фрагмент кістяного виробу, який мав, скоріше за все шестигранну форму, був занадто малим, щоб визначити його повний вигляд і призначення. Частково зберігся наскрізний круглий отвір діаметром 1 см (рис. 30: 4). Знайдено також кам'яний хрестик, який має один просвердлений отвір для підвішування і один недосвердлений з діаметрально протилежного боку (рис. 30: 6). Останній є типовим для давньоруського часу і потрапив в заповнення, очевидно, з культурного шару.

Об'єкт 13 – яма округлої в плані форми діаметром 0,55–0,6 м, знаходилась в південній частині розкопу поряд з північного боку від об'єкту 16 (1, 13). Пляма темно-сірого кольору читалась в сірому супіску (заповнення об'єкту 14) на рівні -0,4 м від нульового репера. Яма мала вертикальні стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,25 м від рівня виявлення (рис. 31: 1). Заповнення ями гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено: фрагмент денця гончарного горщика давньоруського часу з частково збереженням клеймом у вигляді квадрата поділеного перпендикулярними перегородками (форма віконця?) (рис. 31: 2); фрагменти вінець горщиків XV ст. – поч. XVI ст., один з яких був розписаний коричневою фарбою (рис. 31: 3), а два інші – сірі морені (рис. 31: 4, 5).

Об'єкт 15 – яма овальної в плані форми розмірами 0,8–0,66 м витягнута по лінії схід-захід, знаходилась в центральній частині розкопу (рис. 1: 15). Пляма темно-сірого кольору читалась в сірому супіску (заповнення об'єкту 59) на рівні -0,4 м від нульового репера. Яма мала похи-

лі стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,15 м від рівня виявлення (рис. 32: 1). Заповнення ями гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти сильно перепалених стінок посудин давньоруського часу та фрагмент вінця гончарного горщика XV ст. – поч. XVI ст., який мав потовщене вінце, сформоване у вигляді масивного валика, сіру морену поверхню, та домішку піску в глиняному тісті (рис. 32: 2).

Об'єкт 37 – яма круглої в плані форми діаметром 0,45 м, знаходилась під південною стінкою розкопу поряд із західного боку від об'єкту 24 (рис. 1: 37). Пляма темно-сірого кольору читалась в жовтому материковому супіску на рівні -0,4 м від нульового репера. Над ямою знаходилось скупчення глини зі слідами випалу цеглястого кольору. Яма мала вертикальні стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,17 м від рівня виявлення (рис. 17). Заповнення ями гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. В ньому виявлено фрагменти стінок сірих морених посудин XV ст.

Об'єкти періоду середньовіччя без точної атрибуції

Об'єкт 22 – яма круглої в плані форми діаметром 0,5 м, знаходилась під північною стінкою розкопу (рис. 1: 22). Пляма темно-сірого кольору читалась в жовтому супіску на рівні -0,4 м від нульового репера. Яма мала округлі стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,05 м від рівня виявлення (рис. 32: 3). Ямка частково перерізала меншу ямку діаметром 0,25 м і глибиною 0,1 м від рівня виявлення. За 0,75 м на захід від ямки знаходилась менша кругла стовбова ямка діаметром 0,24 м і глибиною 0,05 м від рівня виявлення. Заповнення ями гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. Знахідок в ньому не виявлено.

Об'єкт 33 – яма круглої в плані форми діаметром 0,75 м, знаходилась в центральній частині розкопу (рис. 1: 33). Пляма темно-сірого кольору читалась в жовтому супіску на рівні -0,4 м від нульового репера. Яма мала округлі стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,05 м від рівня виявлення (рис. 32: 7). Заповнення ями гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. Знахідок в ньому не виявлено.

Об'єкт 43 – яма овальної в плані форми розмірами 0,7×5 м, витягнута по лінії північний схід – південний захід, знаходилась в південно-східному секторі розкопу поряд з північного боку від об'єкту 8 (рис. 1: 43). Пляма темно-сірого кольору читалась в жовтому супіску на рівні -0,6 м від нульового репера. Яма мала злегка похилі стінки і рівне дно, глибина якого становила -0,28 м від рівня виявлення (рис. 32: 5). В північно-східній частині ями на дні відкрито круглу ямку діаметром 0,3 м і глибиною 0,05 м від рівня дна. Заповнення ями неоднорідне, складалось з восьми прошарків з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів і жовтого піщанистого суглинку, які по чергово перекривали один одного. В заповненні виявлено з фрагменти стінок гончарних посудин давньоруського часу та фрагменти ліпного посуду поморської культури.

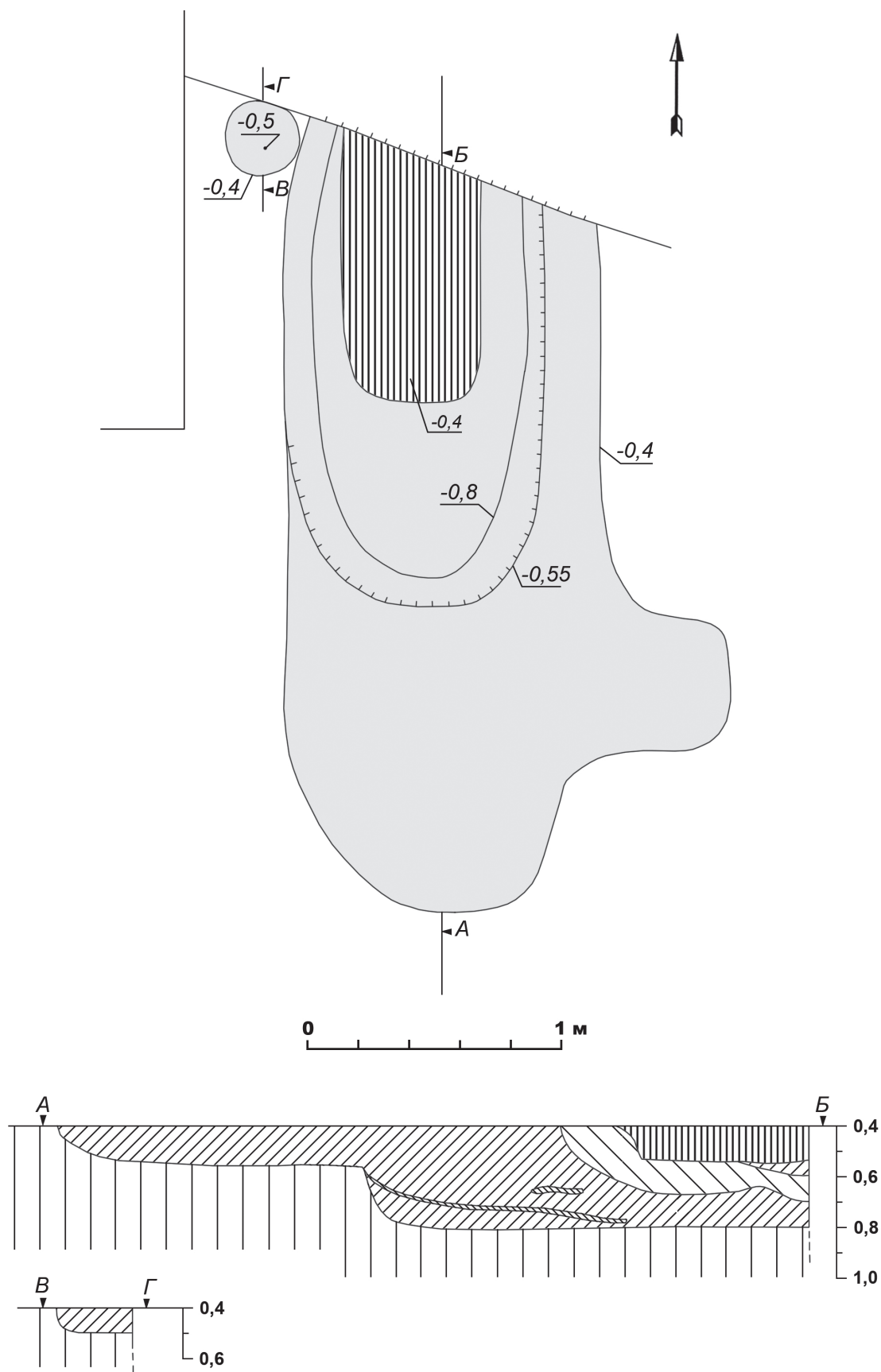

Рис. 21. Шацьк – ур. Сад, 2011. Розкоп 4. План і розрізи об'єкту 31

Abb. 21. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Plan und Profil des Objekts 31

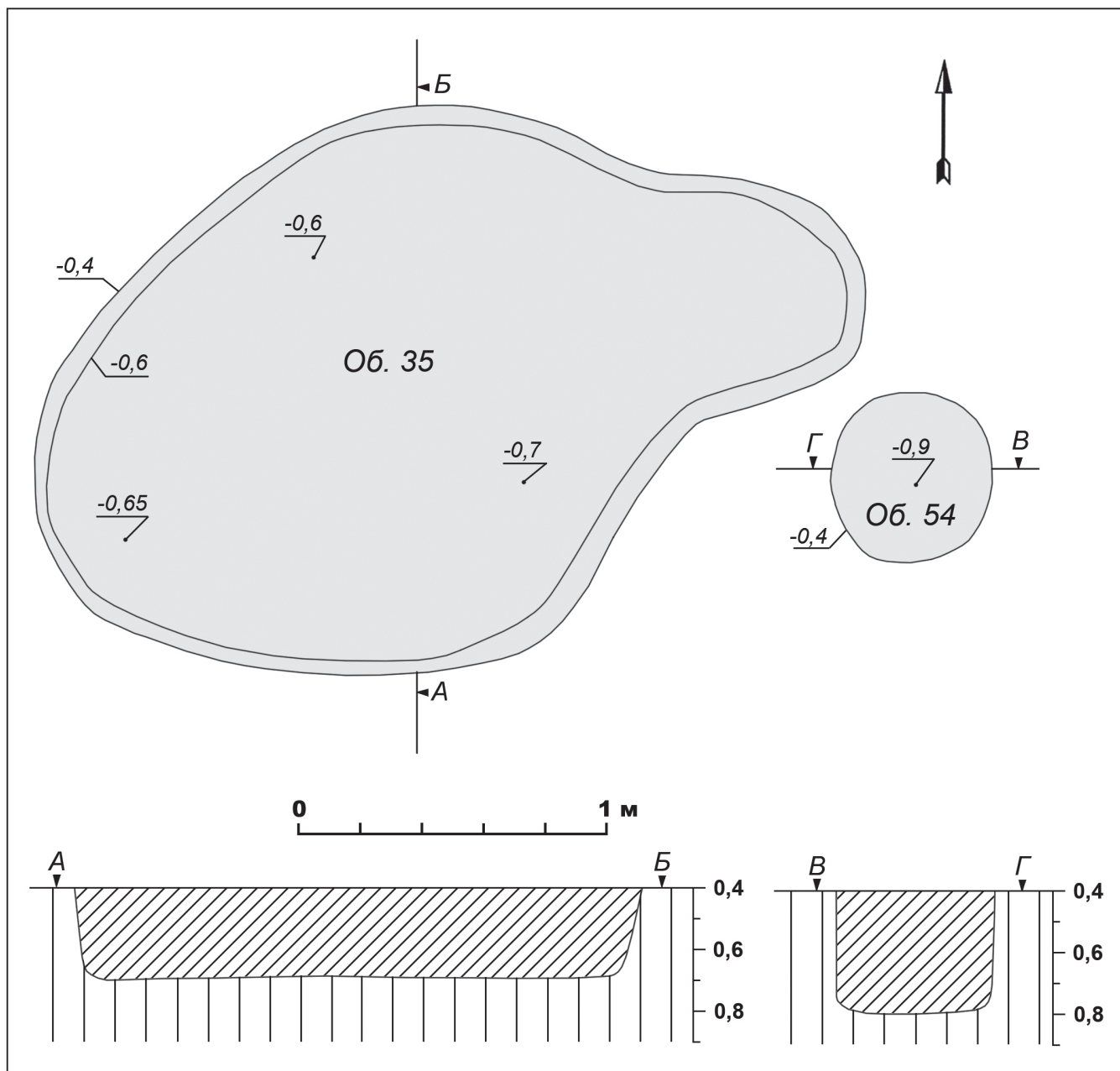

Рис. 22. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. Плани і розрізи об'єктів 35 і 54

Abb. 22. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Pläne Profile der Objekte 35 und 54

Об'єкт 46 – яма прямокутної в плані форми розмірами 1,5×0,8 м, орієнтована по лінії північний-захід – південний схід, знаходилась в північно-західному секторі розкопу поряд з південного-сходу від об'єкту 24 (рис. 1: 46). Пляма темно-сірого кольору читалась в жовтому супіску на рівні -0,4 м від нульового репера. Яма мала похилі стінки і рівне дно, глибина якої становила -0,2 м від рівня виявлення (рис. 32: 6). Яма частково перерізала ямку поморської культури діаметром 0,24 м і глибиною 0,5 м від рівня виявлення. Східний край ями був незначно перекопаний при дослідженні заповнення об'єкту 25, який вона перекривала. Заповнення ями гомогенне, складалось з темно-сірого гумусованого супіску з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів. Знахідок в ньому не виявлено.

Інтерпретація

Вперше в цьому сезоні було відрито і досліджено заглиблений об'єкт VI–VII ст. Мала кількість матеріалів з об'єкту і поодинокі знахідки кераміки в культурному шарі і в заповненні пізніших об'єктів свідчить про те, що на ділянці розкопу не було інтенсивної діяльності населення цього часу і основна частина поселення слов'ян знаходилась на недослідженій ще площі. Враховуючи велику площу пагорба і те, що ранньослов'янські поселення могли складатись з однієї або декількох окремих віддалених садиб, існує перспектива відкриття більш яскравих житлово-господарських комплексів на суміжній з розкопом території. Так як цьогорічні дослідження проводились на найвищій ділянці пагорбу, то, ймовірнішим є розміщення їх ближче до берега озера.

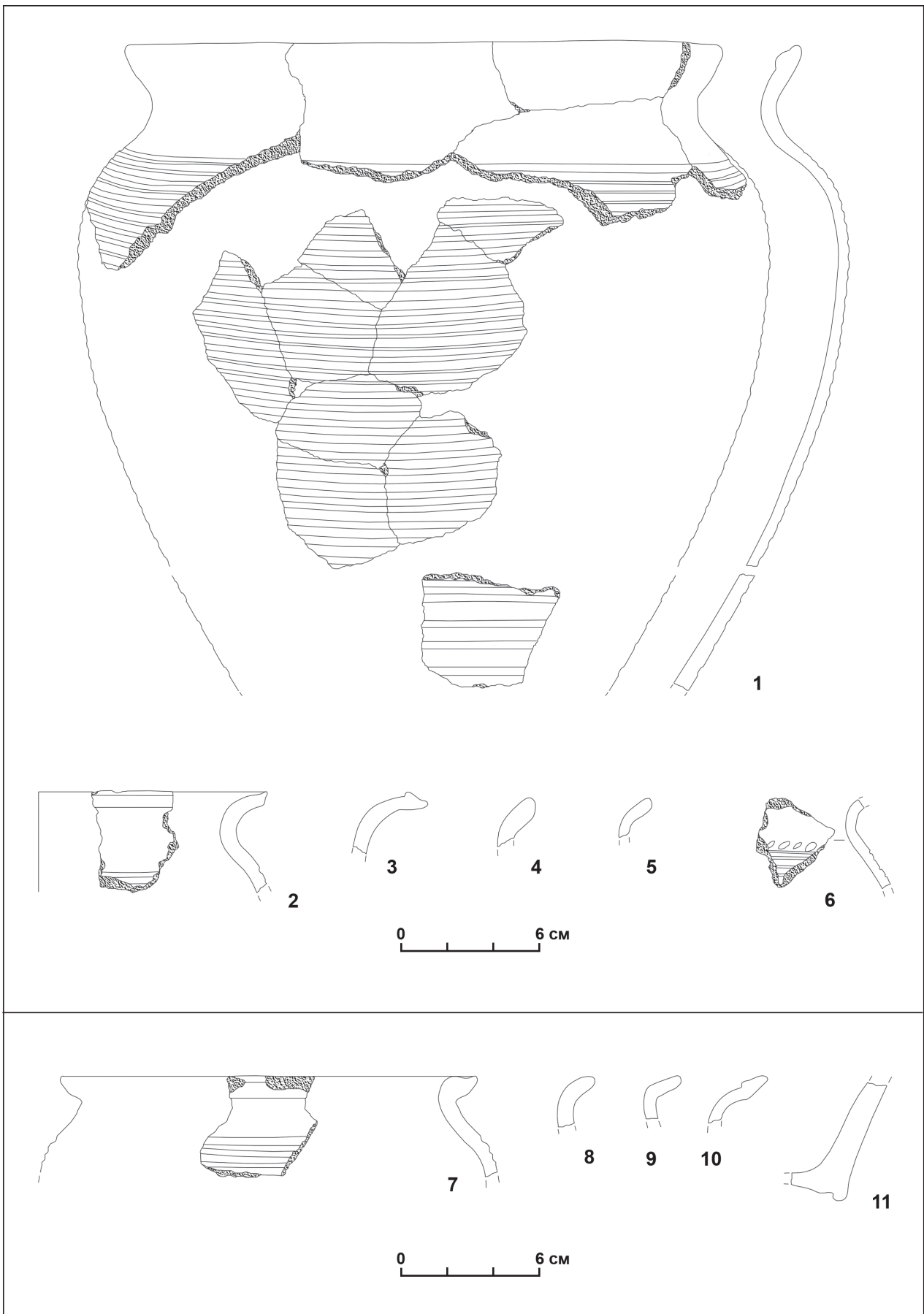

Рис. 23. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. 1–6 – вибірка кераміки з об'єкту 35; 7–11 – вибірка кераміки з об'єкту 31
 Abb. 23. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. 1–6 – Keramikauswahl aus dem Objekt 35; 7–11 – Keramikauswahl aus dem Objekt 31

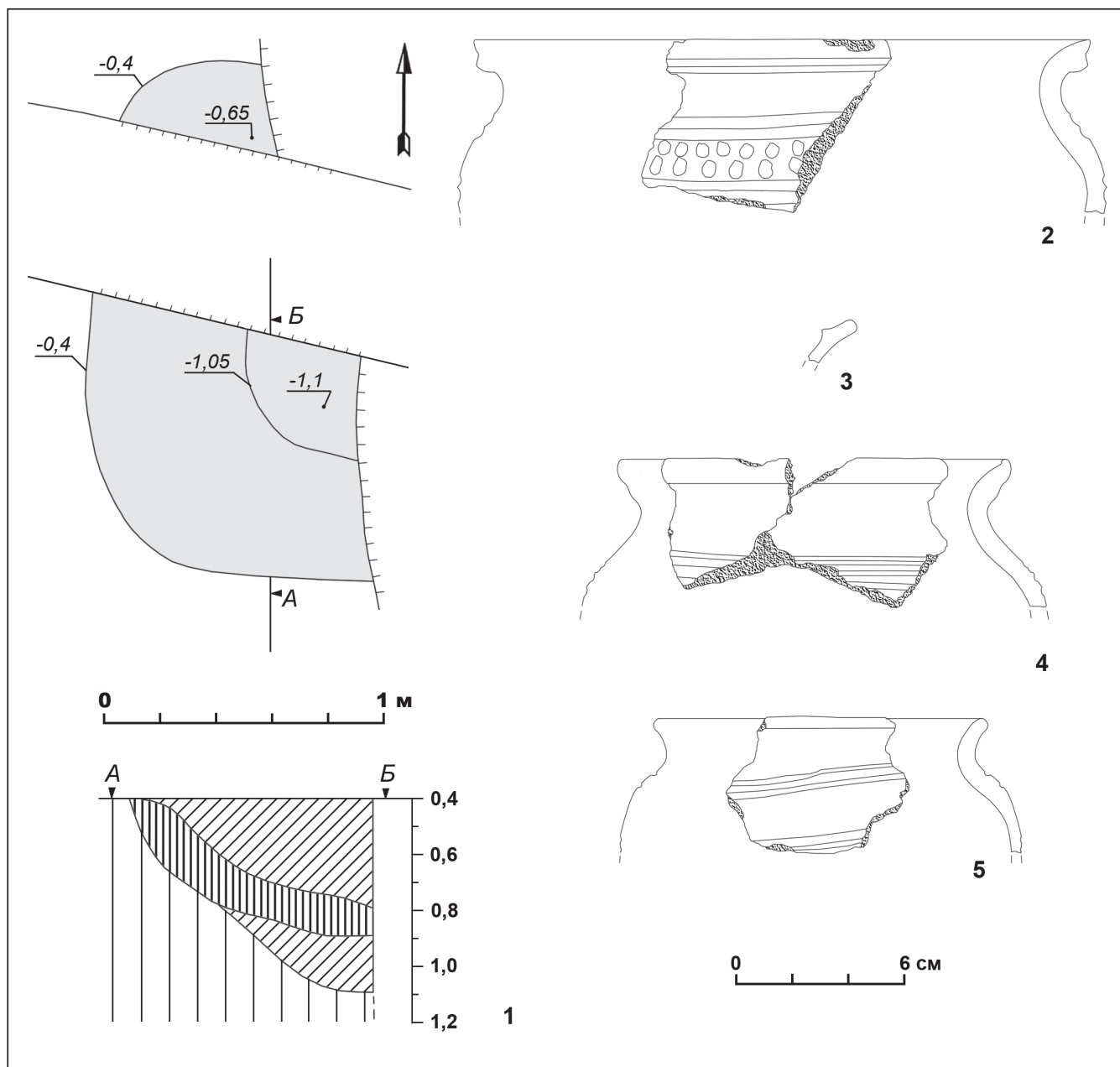

Рис. 24. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. 1 – план і розріз об'єкту 40; 2–5 – вибірка кераміки з об'єкту 40

Abb. 24. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. 1 – Plan und Profil des Objekts 40; 2–5 – Keramikauswahl aus dem Objekt 40

Чітко-вираженої колекції кераміки культури Луки-Райковецької не було виділено, як і не було відкрито об'єктів пов'язаних з нею. Траплялись лише поодинокі фрагменти ліпної кераміки в культурному шарі, які вирізнялись крупною текстурою, недбалістю обробки і домішкою жорстви. А в керамічних комплексах об'єктів давньоруського часу зустрінуті екземпляри з вінцями сформованими типово для архаїчної гончарної кераміки IX – поч. X ст. (рис. 3: 5; рис. 18: 25). Деякою архаїчністю кераміки відзначаються і комплекси об'єктів 8 та 79, так як в багатьох горщиків відзначається ще не сформований манжетик під зовнішнім краєм, відділений знизу жолобком, що є типовим для класичних розвинутих форм X ст. Обидва об'єкти виходять за межі розкопу. Якщо у випадку об'єкту 79 взагалі неможливо встановити приблизні розміри і форму, то об'єкт 8 відзначається значними розмірами. Довжина 4 ме-

три є прийнятною для житла. Проте лінзоподібне заглиблення дна свідчить не на користь останнього. Не виявлено було також жодних слідів опалювального пристрою.

На підставі керамічних комплексів більшість об'єктів давньоруського часу, відкритих в розкопі датується XI – поч. XII ст. На основі мікроморфологічних і технологічних ознак серед наймасовішого тип посуду – горщиків виділити дві основні групи. До першої, більш чисельної, належать зразки, у яких на відігнутих назовні вінцях присутні відтягнуті маленькі валики з внутрішнього і зовнішнього боків, або тільки з внутрішнього. Виготовлені вони з глини з домішкою піску і жорстви (часто з слюдаю), та мають поверхню різних відтінків сірого кольору. Друга група об'єднує кераміку з дуже якісної, відмудленої глини, з міцним випалом і дрібною текстурою. Вінця горщиків цієї групи мають простіше профільовані краї

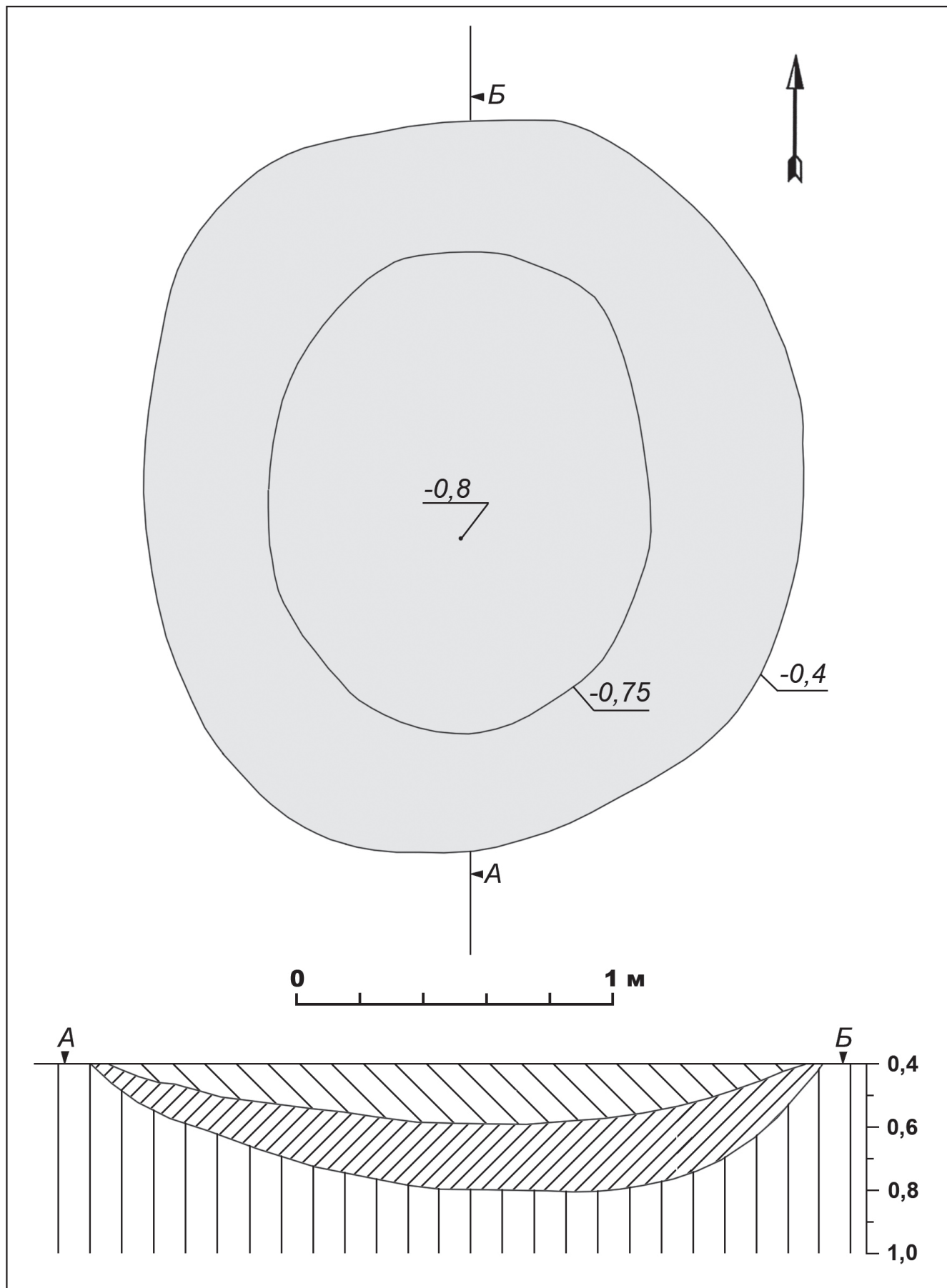

Рис. 25. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. План і розріз об'єкту 41
 Abb. 25. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Plan und Profil des Objekts 41

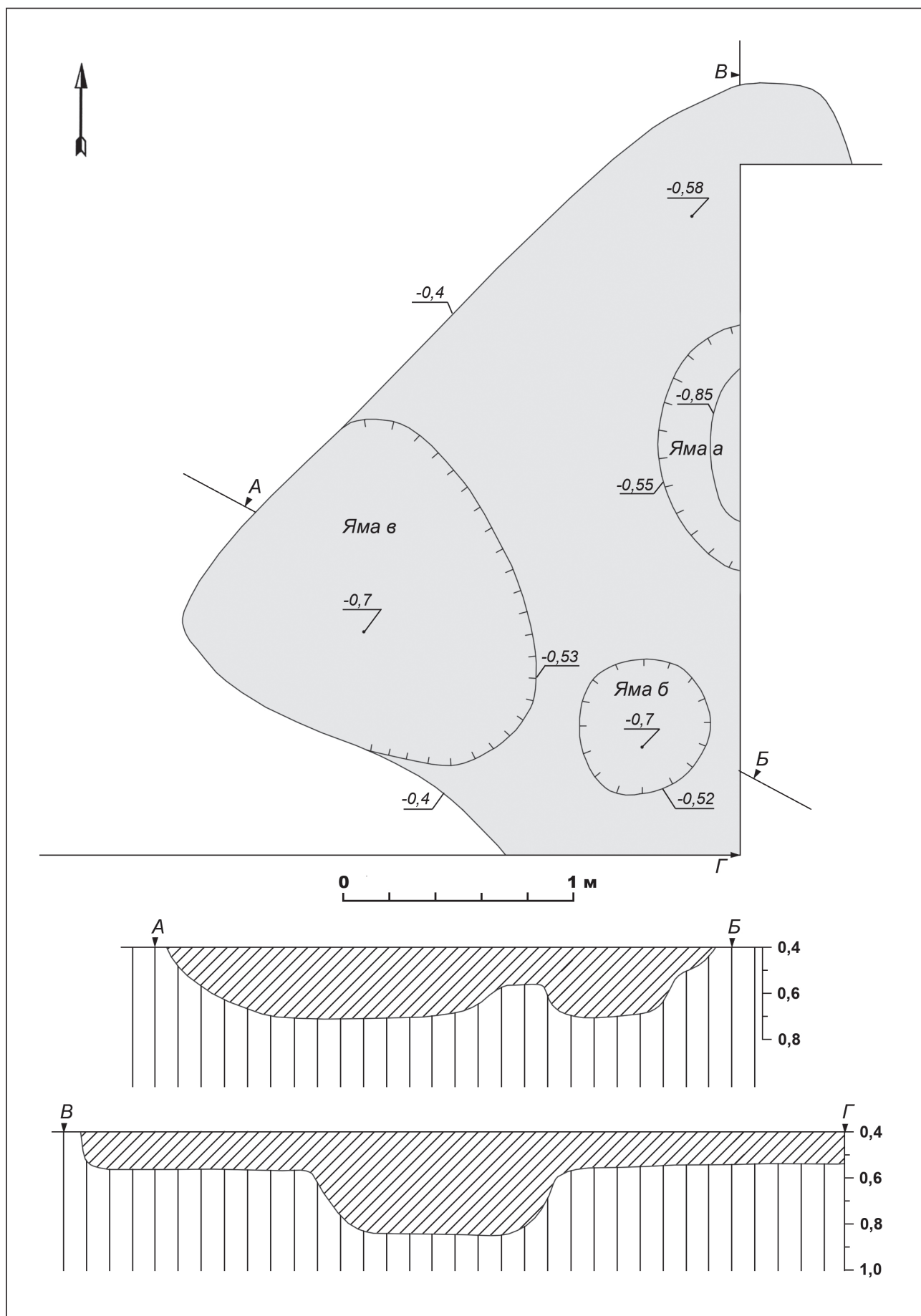

Рис. 26. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. План і розрізи об'єкту 52

Abb. 26. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Plan und Profil des Objekts 52

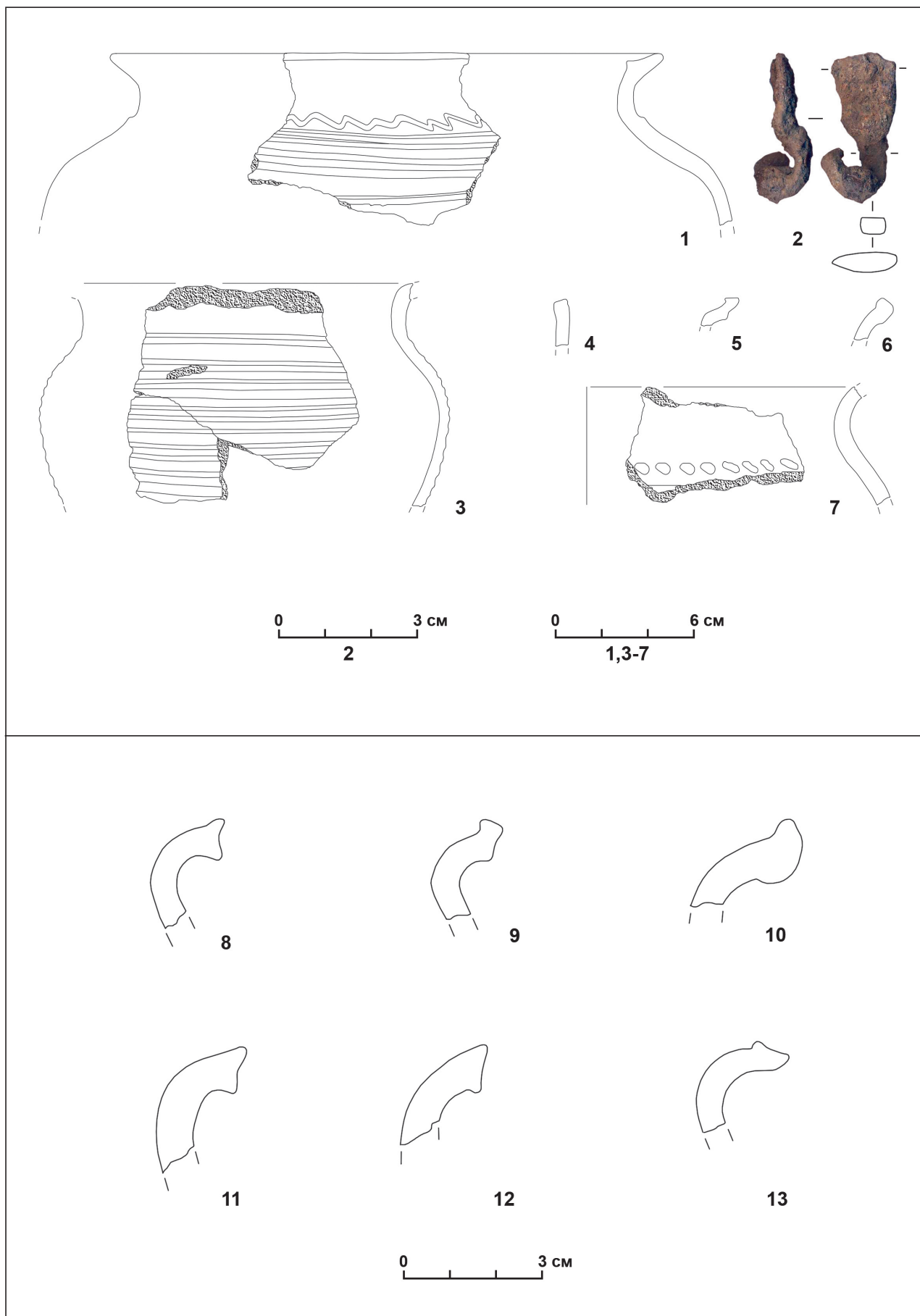

Рис. 27. Шацьк – ур. Сад, 2011. Розкоп 4. 1–6 – вибірка кераміки з об'єкту 41; 7–11 – вибірка кераміки з об'єкту 52

Abb. 27. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. 1–6 – Keramikauswahl aus dem Objekt 41; 7–11 – Keramikauswahl aus dem Objekt 52

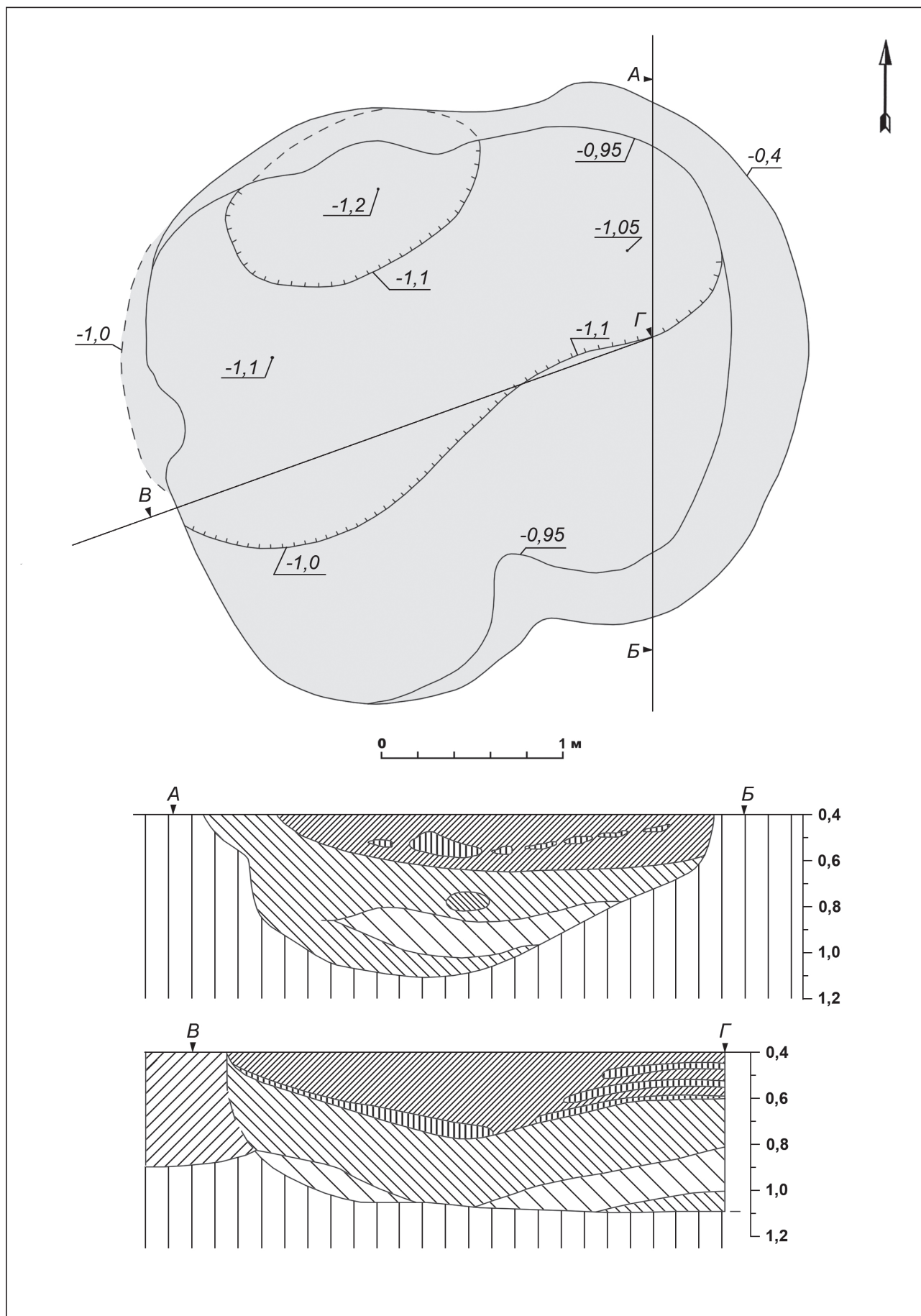

Рис. 28. Шацьк – ур. Сад, 2011. Розкоп 4. План і розрізи об'єкту 1

Abb. 28. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Plan und Profil des Objekts 1

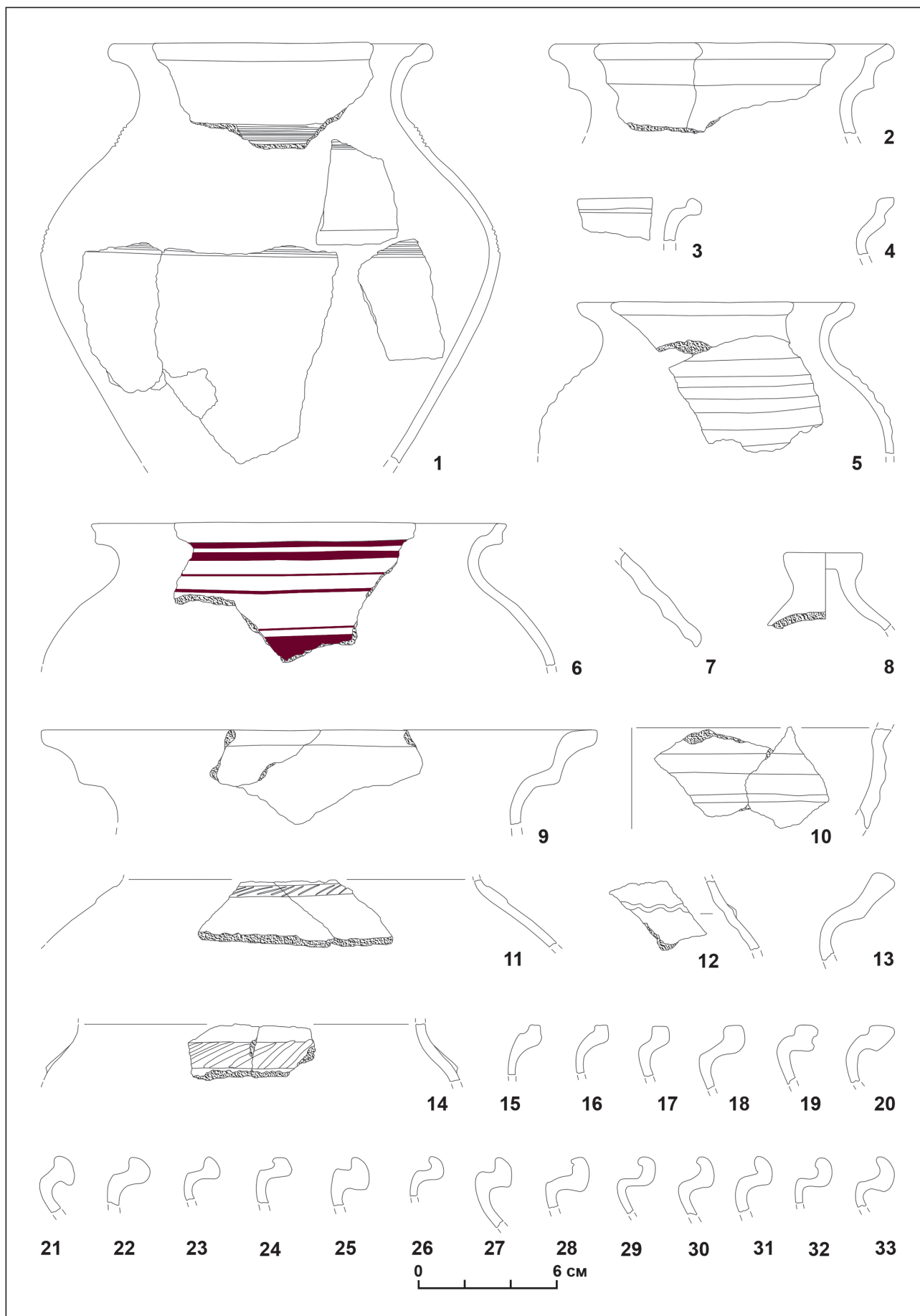

Рис. 29. Шацьк – ур. Сад, 2011. Розкоп 4. Вибірка кераміки з об'єкту 1

Abb. 29. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Keramikauswahl aus dem Objekt 1

Рис. 30. Шацьк – ур. Сад, 2011. Розкоп 4. Вибірка матеріалів з об'єкту 1
 Abb. 30. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. Fundauswahl aus dem Objekt 1

вінець: заокруглені і часто потовщені назовні у вигляді гладких манжетиків, і рідко відділені з внутрішнього боку жолобком. Серед орнаментів, окрім типових горизонтальних прокреслених ліній, помічено характерним для кераміки першої групи ряд косих овальних ямок на плічках над прокресленими лініями. Кераміка обох груп трапляється у всіх об'єктах разом, що може свідчити про одночасність її побутування.

Об'єкти 5, 17, 31, 35 і 24 можна інтерпретувати як споруди господарського призначення. Яма 45 віднесена до цього часу умовно, так як в її заповненні виявлено надто малу кількість невиразної кераміки, а наявність фрагментів горщиків Х ст. може вказувати і на зв'язок її з об'єктом 8. Усі вони згруповані на площі приблизно 12×12 м. В межах цієї зони знаходиться також крупна стовбова яма (об'єкт 54) умовно датована ХІ ст. через малу кількість матеріалів і об'єкти 22, 33, 43 і 46 матеріалів в яких виявлено не було, проте структура заповнення у них близька до об'єктів середньовічного періоду (насичений темно-сірий гумусований супісок з вкрапленнями перепаленої глини і вугликів). Для остаточного визначення територіальних зв'язків об'єктів за планіграфією необхідно провести дослідження на прилеглий території. Проте таке взаєморозташування може свідчити про приналежність їх до єдиного господарського комплексу. На основі матеріалів виявлених в цих об'єктах важко зробити висновки про їх призначення. Ніяких специфічних знарядь праці в них знайдено не було. Прошарки луски в заповненні, які залягали переважно в товщі спрямовані похило до центру, свідчать, що потрапляла вона в ці об'єкти як відходи при обробці риби, вже після закінчення їх функціонування. Якщо, звісно, не виключати можливості того, що деякі з цих об'єктів були, власне, призначені для зливання відходів.

В північний-схід від цього скупчення об'єктів знаходилась наземна споруда стовбової конструкції теж датована ХІ ст. Форма і розміри площі яку займало скупчення стовбових ямок вказує на можливість розташування тут житла. Опалювального пристрою виявлено не було. Проте культурний шар над об'єктом був майже до рівня материка знищений оранкою, і тому слідів вогнища могло не залишитись. А у випадку, якщо в ньому була пічка-янка – її могли розібрати. Ще одна споруда (об'єкт 52) великих розмірів знаходилась на південь від цього скупчення. Так, як вона виходила за межі розкопу повністю її не вдалось дослідити. Проте, на основі відкритої частини видно, що вона мала прямокутну форму і розмірами як мінімум однієї сторони 3,6 м. Іншу сторону відкрито на ширину 2,5 м. Дно, не рахуючи окремих ям, було рівним. Така форма і розміри теж підходять під характеристику житлової споруди. Однак, і в цьому випадку жодних слідів опалювання в ній не виявлено. Над об'єктом 4 в південно-східному куті розкопу було зафіксоване скупчення фрагментів черині і стінок печі у перевідкладеному стані (випалена глина цеглястого кольору зі зглаженою рівною поверхнею. Це, все таки, свідчить на користь існування в зоні дослідженої площі печі, проте залишається під питанням її датування. Так як ці фрагменти залягали над рівнем виявлення об'єкту 4, який датовано ХІ–ХІІ ст., то вони могли знаходитись в його заповненні вище рівня виявлення (закономірно, що рівень денної поверхні в той

час був значно вищий материка), і, можна припустити, що датуються вони цим же часом.

До ХІІ – п. п. ХІІІ ст. достовірно віднесено лише одну заглиблену споруду господарського призначення (об'єкт 16), в керамічному комплексі якої присутні крупні фрагменти типових для цього часу горщиків з вінцями, сформованими у вигляді круглого валика, відділеного з внутрішнього боку жолобком. Ще одна ямка (стовбова ?) умовно датована цим же часом (об'єкт 2), так як в ній знайдено лише два фрагменти з слабо вираженими рисами.

До литовсько-польської доби належать об'єкти 1, 13, 15, і 37. Об'єкт 1 – можна інтерпретувати як господарську споруду, можливо, комору, оскільки вона є досить глибокою (-0,7 м від рівня виявлення). Після часткового засипання котловану, в заглибленні, яке залишилось розводилося багаття. Самий нижній шар попелу і випаленого суглинку великий по площі, займає всю ширину споруди. Це свідчить про те, що спалювалась велика кількість органіки, ймовірно, залишки якоїсь будівлі. Керамічний комплекс складається переважно з типової для ХV ст. мореної кераміки, серед якої більшість складають овоїдні горщики з характерно для цього часу профільованими вінцями. Проте, наявність в комплексі фрагментів фарбованого світлоглиняного посуду (рис. 29: 6) і декількох форм з витягнутими профільованими вінцями (рис. 29: 4), які з'являються в широкому ужитку з першої половини ХVІ ст., свідчить про досить пізній час існування споруди можливо на межі цих століть. Аналогічний ніж з тордованою суцільною ручкою був знайдений в споруді другої половини ХІІІ ст. на поселенні Рованці – ур. Гнідавська Гірка біля Луцька (об'єкт 9, розкоп 11, 2010 р.) (Златогорський О. Є., Бардецький А. Б. 2010, с., рис. 6: 11). Це може свідчити про те, що або такі ножі досить довго побутували, або ніж з об'єкту 1 потрапив в заповнення з культурного шару. Беззаперечно, що таким чином з'явився в комплексі об'єкту і кам'яний хрестик, який датується давньоруським часом (рис. 30: 6). Інші металеві і кістяна знахідки невиразні, і тому не можуть бути співвіднесені з комплексом ХV ст.

Окремої уваги заслуговує знахідка з 2010 року, виготовлена з рогу, що має закінчення у вигляді голови звіра з відкритою пащею, основа предмета орнаментована чи то рядами трикутних візерунків між двома смугами, чи рунічними знаками між лініями.

Подібна річ відома з розкопок Десятинної церкви в Києві. Датується даний предмет – Х ст. Відмінним тільки являється візерунок «тіла» звіра, коли знахідка з Шацька орнаментована рядами насічок (рун-?), то річ з Києва обрамлена крученим орнаментом скандинавського стилю. Стилстична подібність візерунків на предметах наводить на думку, що дані речі мають балтійське походження. Є і ще один збіг вартий уваги. Предмет з Києва був знайдений в насипі кургану, який існував на місці церкви до її будівництва. В кремаційному похованні під курганом, було також знайдено дві поясні бронзові накладки. Таку саму накладку було виявлено на території городища в Шацьку під час поверхневого обстеження в 2009 році. Аналоги таких ремінних накладок відомі з Болгар та 1-го Семенівського селища (Мурашева В. В. 2000, с. 54, рис. 79: 1, 2). Датуються вони другою половиною Х – поч. ХІ ст.

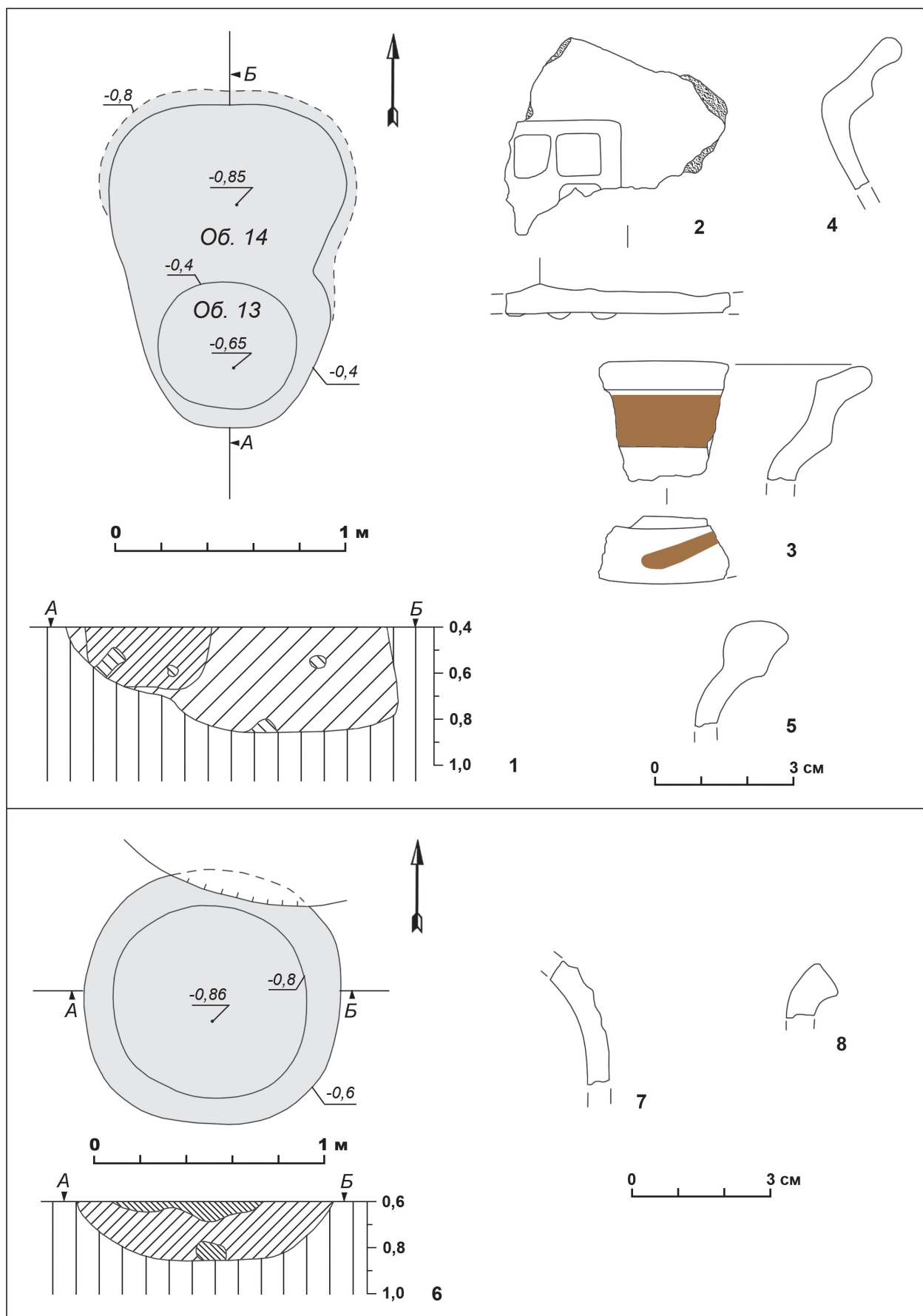

Рис. 31. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. 1 – план і розріз об'єктів 13 і 14; 2–5 – вибірка кераміки з об'єкту 13. 6 – план і розріз об'єкту 45; 7, 8 – вибірка кераміки з об'єкту 45

Abb. 31. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. 1 – Plan und Profil der Objekte 13 und 14; 2–5 – Keramikauswahl aus dem Objekt 13; 6 – Plan und Profil des Objekts 45; 7, 8 – Keramikauswahl aus dem Objekt 45

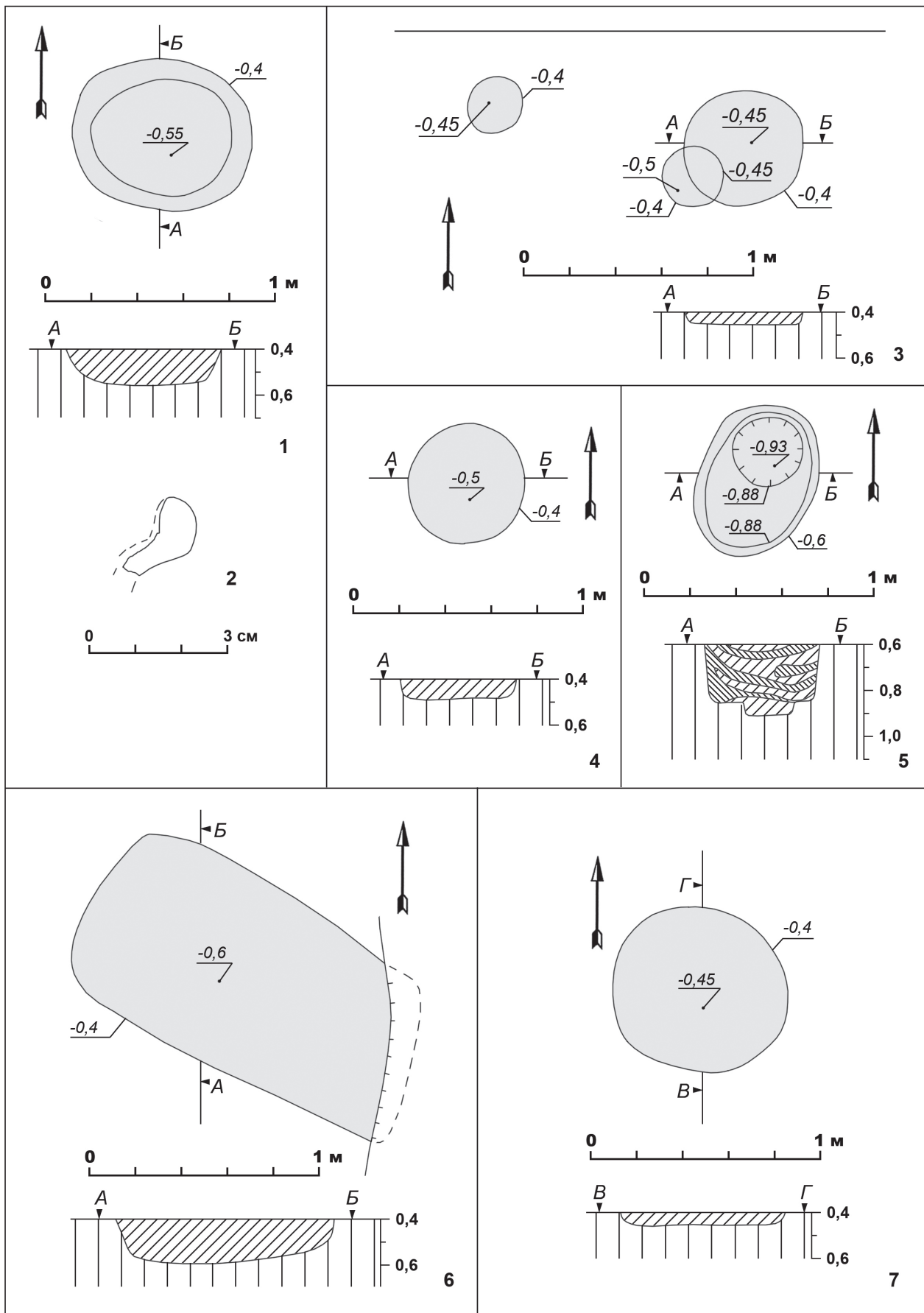

Рис. 32. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. 1 – план і розріз об'єкту 15; 2 – фрагмент кераміки з об'єкту 15; 3 – план і розріз об'єкту 22; 4 – план і розріз об'єкту 32; 5 – план і розріз об'єкту 43; 6 – план і розріз об'єкту 46; 7 – план і розріз об'єкту 33
 Abb. 32. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. 1 – Plan und Profil des Objekts 15; 2 – Keramikfragment aus dem Objekt 15; 3 – Plan und Profil des Objekts 22; 4 – Plan und Profil des Objekts 32; 5 – Plan und Profil des Objekts 43; 6 – Plan und Profil des Objekts 46; 7 – Plan und Profil des Objekts 33

Рис. 33. Шацьк – ур. Сад. 2011. Розкоп 4. 1–3, 6–10 – вибірка матеріалів з культурного шару; 4, 5 – речі з розкопок Десятинної церкви в Києві.

Abb. 33. Szack – Fundstelle Sad 2011. Grabungsschnitt 4. 1–3, 6–10 – Fundauswahl aus der Kulturschicht, 4–5 – während der Erforschung der Desjatin-Kirche in Kiew gewonnene Gegenstände

Важливими знахідками з Шацького городища є дві вислі печатки.

У першій на лицевій стороні зображено погруддя архангела Михаїла, а на звороті – напис в три рядки ДЪНЪСЛОВО. Дана печатка належить Святополку Михайлу Ізяславовичу (1050–1113 р.).

Друга печатка на лицевій стороні має погрудне зображення святого Андрія, на звороті напис WT (разом) АНДРЕЯ. Досі дана печатка не була ідентифікована, але останні сфрагістичні дослідження доводять її стилістичну близькість до печаток Ратибора, що може бути свідченням їх синхронності. Щодо атрибуції даної печатки можна припустити, що вона належить комусь з княжих намісників рубежу XI і XII століть. (Жуков І. 2011, с. 6).

В культурному шарі знайдено також значну колекцію свинцевих торгових пломб із зображенням різних варіантів так званих двозубів, які є князівськими знаками Рюриковичів (Жуков, І. 2012, с. 38).

Отже наявність на городищі в Шацьку двох печаток початку XII ст. та торгових пломб свідчить про те що, це поселення входило в сферу князівських інтересів і відігравало важливу роль в поселенській структурі Поозер'я. Цей факт доповнює аргументацію на користь гіпотези про ідентифікацію його з літописним містом Раєм (Златогорський О. Є., Демедюк С. В. 2010, s. 118).

ЛІТЕРАТУРА

- Златогорський О. Є., Бардецький А. Б.
2011 Дослідження багатощарового поселення Гнідавська Гірка біля Луцька у 2010 році, Наукові записки, вип. IX, ч. 2, Рівне, с. 72–87.
- Златогорський О., Демедюк С.
2010 Дослідження Шацького городища на Волині у 2009 році, „MSROA”, t. 31, s. 115–121.
- Івакін Г. Ю., Іоаннісіян О. М.
2008 Перші підсумки вивчення Десятинної церкви у 2005–2007 рр., [в:] Івакін Г. Ю. (ред.), *Дньєслово: Збірка праць на пошану дійсного члена Національної академії наук України Петра Петровича Толочка з нагоди його 70-річчя*, Київ.
- Мурашева В. В.
2000 *Древнерусские ремённые наборы украшения (X–XIII вв.)*, Москва.
- Жуков І.
2011 Вислые печати боярина Ратибора, Журнал нумізматики и фалеристика, № 3 (59), с. 5–6.
- 2012 Княжеский знак на уникальной вислой печати Новгород-Северского князя Олега (Михаила) Святославича (1097–1115 гг.), Журнал нумізматики и фалеристика, № 1 (61), с. 38–39.

Sergiej Demediuk

Im Jahre 2011 eingeleitete Forschungen auf dem Burgwall in Szack in Wolhynien

Zusammenfassung

Im Jahre 2011 wurden die Forschungen an der multikulturellen Fundstelle in Szack (Wolhynien, die Ukraine) durchgeführt, die eine Fortsetzung der 2009 begonnenen Arbeiten waren. Den Anstoß zur Erforschung dieses Gebietes gab das Denkmalpflegeamt aus Szack „Wolhynien- Altertümer“. Im Bereich des Grabungsschnitts 4 untersuchte man die Fläche von 193m². Man legte 27 mittelalterliche Objekte frei, die folgende chronologische Horizonte vertreten: das 6.–7. Jh, 10. Jh., Anfang des 11. Jhs., das 12. Jh., das 12 – bis zur Hälfte des 13. Jhs., und das 15. Jh. Zu Beginn der Grabungskampagne entdeckte man und erforschte eine aus dem 6.–7. Jh. stammende Grube, in der man ein paar Fragmente der Topfgefäße fand. In der Kulturschicht kamen zahlreiche, einzelne Keramikfragmente zum Vorschein, die der Łuka Rajkowiecka- Kultur zugeordnet wurden. Im keramischen Material aus den altrussischen Objekten werden Exemplare mit dem typisch für die Keramik aus dem 9. und Anfang des 10. Jhs. geformten Rand vertreten. Auf das 10. Jh. soll man zwei große, leicht eingetiefte Erdhütten beziehen. In ihnen registrierte man Keramik mit archaischen Merkmalen. Das keramische Material weist hin, dass

die meisten altrussischen Objekte in das 11. und den Anfang des 12. Jhs. datieren werden können. Anhand der mikromorphologischen Merkmale und der Technologie hat man in der populärsten Gefäßkategorie – Töpfe- zwei getrennte Gruppen unterschieden: Keramik aus dem gut geschlämmten Ton, mit profilierten Rändern und graue Keramik aus dem nicht gut geschlämmten Ton mit Kies- und Sandbeimischung mit den von der Innen- und Außenseite mit Rippenmuster verzierten Rändern. Die beiden Keramiksorten kamen zusammen in den Objekten vor. Sie bildeten Konzentrationen in Form von Wirtschaftskomplexen. Man registrierte keine Spuren von Wohnobjekten. Auf den Anfang des 12. Jhs. und die Mitte des 13. Jhs. kann man nur eine leicht eingetiefte Erdhütte mit Wirtschaftsfunktion beziehen. Mit der Litauisch- Polnischer Phase verbindet man eine leicht eingetiefte Erdhütte und 3 Gruben. Das keramische Material bildet hauptsächlich die für das 15. Jh typische dünnwandige Keramik. Anhand der Fragmente glasierter Gefäße und ein paar Ränder wurde die leicht eingetiefte Erdhütte in das 14. und 15 Jh. datiert. Man legte auch einen zoomorphischen Horngegenstand mit dreiecki-

gen Einkerbungen (Runen?) frei. Ein ähnlicher Gegenstand wurde während der Untersuchung der orthodoxen Desjatin-Kirche in Kiew entdeckt. Aus diesem Fundplatz stammt auch ein Riemenbesatz, der zu dem in Szack gefundenen parallel ist und der in die 2. Hälfte des 10. und den Anfang des 11. Jhs. datiert wird. In der Kulturschicht der Siedlung stieß man auf zwei Siegel. Eins von ihnen bezieht sich auf den Swjatopolk II. Isajslawitsch (1093–1113) und das zweite besitzt auf der Au-

ßenseite die Büste des heiligen Andreas. Seine Stilistik weist auf, dass es einem der fürstlichen Statthalter aus dem 11. Und 13. Jh. gehören konnte. In der Kulturschicht fand man auch eine große Sammlung der bleiernen Warenplomben mit der Darstellung verschiedener Kombinationen des Kennzeichens der Familie Rurikiden (Dreizack). Die Funde aus dem Burgwall in Szack belegen die Vermutungen, dass man ihn mit der in den Schriften erwähnten Stadt Raj identifizieren kann.

